

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-261м групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Крижановська Альона Анатоліївна
Керівник к.пед.н., доцентка Гриценко І.В.
Рецензент к.біолог.н., доцентка Семашкіна Г.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи розвитку творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання	8
1.1. Мислення як чинник формування особистості	8
1.2. Сутність творчого мислення, його особливості.....	14
1.3. Інтегроване навчання засіб розвитку творчого мислення.....	23
РОЗДІЛ 2. Педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання	28
2.1. Обґрунтування педагогічних умов розвитку творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання	28
2.2. Стан сформованості творчого мислення молодших школярів (констатувальний експеримент).....	31
2.3. Формувальний експеримент з теми дослідження	37
2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	48
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	59
Додаток А. Інтегрований урок 2	59
Додаток Б. Інтегрований урок 3.....	61
Додаток В. Інтегрований урок 4.....	65
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблеми перебудови українського суспільства нерозривно пов'язані з вирішенням завдань формування творчої, індивідуальної особистості. Це дає людині можливість актуалізувати власні потреби, інтереси, здібності, виявляти інші індивідуальні активності. Творче самовираження сприяє усвідомленню власної неповторності, емоційному розкріпаченню, зростанню впевненості у собі. У зв'язку з цим все більшої теоретичної і практичної значущості набуває залучення школярів до творчої діяльності, створення необхідних умов з метою формування творчої активності школярів.

В контексті сучасних освітніх концепцій, в умовах соціально-економічних реформ в Україні початкова освіта будується на засадах презумпції талановитості дитини, цінності дитинства, радощів пізнання, розвитку особистості та уміння ефективно спілкуватися, розв'язувати проблеми, критично та творчо мислити, співпрацювати, організовувати власну інтелектуально-творчу діяльність. Звідси випливає потреба розвитку творчого мислення учнів молодших класів за допомогою технологій, які спонукають учнів до активної творчої діяльності, швидкості й оригінальності відповідей, гнучкості суджень.

Значущість проблеми розкриття і максимальної реалізації творчих здібностей кожної особистості зазначена в державних документах: Концепція Нової української школи (НУШ), Закон «Про освіту» (2017 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) тощо, де зазначається, що творчий розвиток є необхідною умовою життєдіяльності людини і пріоритетним напрямом у формуванні гармонійної особи.

Дослідження проблем розвитку творчого мислення посідають значне місце в психолого-педагогічній науці. Сутність природи та характеристика

параметрів мислення досліджувались вітчизняними науковцями (Д. Богоявленська, Л. Виготський, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Рубінштейн, М. Смульсон, Б. Теплов та ін.) й зарубіжними дослідниками (Е. де Боно, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, Е. Торренс та ін.). Проблеми творчого мислення присвячені роботи відомих представників філософської та психологічної думки: М. Бердяєва, Б. Кедрова, В. Енгельмейєра, П. Якобсона тощо.

Вагомий внесок у розв'язання проблеми розвитку творчого мислення у навчальній діяльності зроблено вченими-психологами Д. Богоявленською, З. Калмиковою, Є. Кабановою-Меллер, Ю. Машбицем, Н. Менчинською, І. Якиманською та ін.

Зміна цілей і функцій сучасної початкової освіти та особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання молодших школярів значною мірою вимагають переосмислення ідеї навчання в контексті виховання і розвитку особистості зокрема, з метою вирішення проблем гуманізації освіти, що має ґрунтуватися на принципах гуманітаризації, диференціації й інтеграції. Тому важливого значення набуває початкова школа, яка покликана створити умови повноцінного оволодіння учнями загальнонавчальними вміннями і навичками, самовираження у різних видах діяльності, що буде сприяти розвитку їх ініціативи, уяви, фантазії, творчого мислення.

В Україні сформувалася ціла низка наукових напрямів у вивченні теоретичних основ інтеграції, головними серед яких є: напрям методологічного обґрунтування проблем інтеграції (С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Сергєєв); напрям визначення структури інтегрованих знань (Т. Усатенко); проблеми інтегративних процесів в освіті (І. Богданова); розробка шляхів упровадження інтеграції в навчальний процес (Л. Вичорова, Т. Горзій, О. Проказа, Є. Романенко); взаємозв'язки інтеграції і диференціації (В. Моргун); психологічні аспекти інтеграції (Т. Яценко).

Учені переконують, що втілення в освітню практику інтегрованого

підходу створює зручні умови для формування цілісного образу світу, розвитку творчості дитини та вчителя. Інтегроване навчання дає свободу вибору теми, засобів, змісту, які використовуються в організації навчання школярів. Отож, соціальна значущість проблеми інтегрування знань і необхідність підвищення рівня сформованості творчого мислення учнів молодших класів на уроках початкової школи зумовили обрання теми кваліфікаційної роботи: *«Розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Випускню роботу виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів» (№ 0117U005614).

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку творчого мислення учнів молодших класів засобами інтегрованого навчання.

Відповідно із зазначеною метою роботи було сформульовано такі завдання дослідження:

1. Розглянути стан розробленості проблеми в педагогічній теорії і практиці.
2. Дослідити специфіку розвитку творчого мислення у молодшому шкільному віці.
3. Визначити сутність інтегрованого навчання.
4. Теоретично обґрунтувати, а також експериментально перевірити педагогічні умови активізації розвитку творчого мислення молодших школярів за допомогою засобів інтегрованого навчання.

Об'єктом дослідження є розвиток творчого мислення молодших школярів.

Предметом дослідження стали педагогічні умови активізації розвитку

творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання.

Гіпотеза дослідження: розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання стане ефективним за таких педагогічних умов:

- врахування індивідуальних особливостей мислення молодших школярів;
- включення елементів інтеграції в освітній процес початкової школи;
- якнайширшого залучення молодших школярів до творчої діяльності.

У процесі дослідження використовувались теоретичні та емпіричні *методи*. *Теоретичні*: теоретичний аналіз і синтез, які застосовувались на етапах визначення цілей, предмета, гіпотези і завдань дослідження, а також у розробці способів розвитку творчого мислення, в оцінці результатів дослідження; історико-логічний – під час вивчення теоретичних основ досліджуваної проблеми; *емпіричні*: діагностичні (бесіди, інтерв'ю, спостереження) – у процесі здійснення констатувального експерименту; експериментальні (вивчення результатів діяльності школярів), методи математичної статистики при обробці експериментальних даних для визначення їх значущості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у дослідженні обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів засобами інтеграції навчання; уточнено зміст понять «творче мислення», «інтеграція навчання», конкретизовано критерії, показники визначення рівнів розвитку творчого мислення молодших школярів.

Практична значущість одержаних результатів дослідження визначається тим, що розроблено і впроваджено в освітній процес систему вправ щодо розвитку творчого мислення учнів початкових класів засобами інтеграції навчання. Матеріали дослідження можуть використовуватись в освітньому процесі початкової школи та у процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з розвитку творчого мислення

молодших школярів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти. За матеріалами дослідження підготовлено 2 статті у збірках наукових статей студентів «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти».

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ**

1.1. Мислення як чинник формування особистості

Дослідженню мислення було присвячено велику кількість робіт провідних вітчизняних і зарубіжних психологів та психологів, зокрема досліджено психолого-педагогічні характеристики мислення (А. Брушлинський, П. Гальперін, С. Гончаренко, А. Кузьмінський, О. Леонт'єв, М. Мамардашвілі, К. Платонов, В. Роменець, С. Рубінштейн); розвиток мислення у молодших школярів (Д. Богоявленський, Л. Божович тощо), розвиток креативних здібностей (Т. Воробйова, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, О. Дьяченко, В. Рогозіна, О. Савченко, Е. Торренс) та ін.

У сучасних психологів відсутня єдина точка зору на поняття «мислення». Це свідчить про багатозначність даного поняття. Розглянемо далі сутність даного поняття.

Найперші згадки про мислення знаходимо ще в працях античних філософів (Арістотель, Геракліт, Демокріт, Епікур, Платон, Сократ та ін.). Наприклад, Платон пояснює процес мислення як пригадування того, що душа знала у своєму космічному житті, проте забула при вселенні в тіло. І саме мислення, яке він вважав головним, когнітивним процесом, по суті, є мисленням репродуктивним, а не творчим, хоча філософ і оперує поняттям інтуїція. За Арістотелем мислення є частиною душі, іншою її складовою є відчуття. Мислення є специфічною здатністю розмірковувати, осягати думкою світ і самого себе, тобто душу. Мислення є діяльністю, що спрямована на пізнання та осягання родів суцього. Суттєвим є те, що,

дослідивши мислення, Аристотелем було створено логіку – науку про мислення, а також сформульовано її закони та форми [1, с. 427-429].

Дослідженням процесу мислення займалися відомі вітчизняні (А. Брушлинський, С. Гончаренко, Г. Костюк та ін.) і зарубіжні (А. Бен, М. Вертгеймер, Д. Гартлі, К. Кофка, С. Рубінштейн, Б. Скіннер, Е. Торндайк та ін.) науковці. За визначенням С. Рубінштейна, «мислення – це рух думки, що розкриває зв'язок, який веде від окремого до загального і від загального до окремого. Мислення – це опосередковане – засноване на розкритті зв'язків, відносин, опосередкувань – і узагальнене пізнання об'єктивної реальності». Отже, вчений розуміє мислення як діяльність суб'єкта, що взаємодіє з об'єктивним світом. На думку дослідника, головною задачею мислення є виявлення істотних, необхідних зв'язків, що засновані на реальних залежностях, відокремивши їх від випадкових збігів по суміжності в тій чи іншій приватній ситуації [45, с. 310].

За О. Леонтьєвим, мислення є процесом відображення об'єктивної реальності, яка становить вищий щабель людського пізнання. Мислення надає знання про істотні властивості, зв'язки й відносини об'єктивної реальності, здійснює в процесі пізнання пере хід «від явища до сутності» [33, с. 11]. Учений зауважує, що мислення дає людині можливість відобразити та зрозуміти не тільки те, що можна безпосередньо сприйняти відчуттями, а й те, що приховане від безпосереднього чуттєвого сприймання.

Згідно з думкою О. Запорожця, мислення – це вищий пізнавальний процес та форма творчого відображення особою навколишньої дійсності. Це специфічна розумова та практична діяльність, яка передбачає залучення до неї низки репродуктивних і продуктивних дій та операцій [23, с. 9].

А. Маклаков, поняття «мислення» розглядає як соціально зумовлений, нерозривно пов'язаний з мовленням психічний процес пошуку і відкриття істотно нового, опосередкованого та узагальненого відображення дійсності в процесі її аналізу та синтезу [36, с. 155].

С. Максименко, В. Соловієнко поняття «мислення» трактують як

«процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ в їх істотних зв'язках і відношеннях» [37, с. 156]. Вчені слушно підкреслюють, що мислення нерозривно пов'язане з мовою, яка є знаряддям формування і способом існування думки. В слові закріплюється нагромаджений пізнавальний досвід, і цей досвід людина використовує в разі потреби. Узагальнюючи у слові свої знання про предмети і явища дійсності, людина виходить за межі того, що дано їй безпосередньо у відчуттях і сприйманнях, значно розширює власні пізнавальні можливості, удосконалює мислення [37, с. 156].

За Л. Виготським, мислення – це «психічний процес самостійного пошуку і відкриття істотно нового, тобто процес опосередкованого і узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу й синтезу, що виникає на основі практичної діяльності з чуттєвого пізнання і далеко виходить за його межі» [14, с. 56].

Як вважає П. М'ясоїд, мислення – це «узагальнене й опосередковане пізнання світу в процесі практичної і теоретичної діяльності індивіда, засіб творчості особистості» [65, с. 299].

Згідно з думкою О. Тихомирова, мислення є процесом (пізнавальною діяльністю), продукт якої характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності. Мислення є процесуальним: розгорнутим у часі та динамічним [50, с. 221].

В. Крутецький трактує мислення як «процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язок і відношення між ними» [32, с. 281].

В. Роменець визначає мислення як «вищий пізнавальний психічний процес. Це пізнання загальних суттєвих властивостей предметів та явищ, пізнання зв'язків і відношень, що існують між ними» [43, с. 123]. Погоджуємося з думкою вченого, що саме за допомогою мисленнєвого процесу особа пізнає найзагальніші та найсуттєвіші ознаки і явища, де самий

процес мислення надає можливість знати те, що безпосередньо не спостерігали і передбачити хід подій та результати власних дій.

Перейдемо до розгляду сутності поняття «мислення» в енциклопедичній літературі. Так, у словнику української мови «мислення» трактується як:

- 1) здатність людини мислити;
- 2) властивість добре організованої матерії, а саме – властивість мозку [46, с. 717].

У «Тлумачному російсько-українському словнику психологічних термінів» поняття «мислення» визначається як вища форма активного відображення об'єктивної реальності, яка перебуває в цілеспрямованому, опосередкованому та узагальненому відображенні суб'єктом суттєвих зв'язків і ставлення до дійсності в творчій побудові нових ідей, прогнозуванні подій і діянь (кажучи мовою науки філософії); функція другої сигнальної системи дійсності (кажучи мовою фізіології – вищої нервової діяльності), понятійна (в системі мови психології) форма психічного відображення, що властива тільки людині, яка встановлює за допомогою понять зв'язки і відношення між феноменами, що пізнаються [9, с. 196].

У «Великому психологічному словнику» подається таке визначення поняття «мислення»: «мислення – це психічний процес відображення дійсності, вища форма творчої активності людини» [5, с. 310]. «Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів» поняття «мислення» трактує як «вищу форма відображення дійсності в психіці», а основними формами цього процесу є судження та міркування. Процес міркування містить умови, види, в яких, суб'єкт розкриває нові сторони та відношення у відображуваних об'єктах, і саме завдяки цьому розширює і збагачує власні знання. На його думку, людське мислення ґрунтується на чуттєвому сприйнятті і постійно перебудовує його структуру [47, с. 57].

«Короткий психологічний словник» розглядає категорію «мислення» як процес пізнавальної діяльності індивіда, що характеризується

узагальненим й опосередкованим відображенням дійсності [30, с. 191].

Згідно «Педагогічного словника», поняття «мислення» є вищою формою відображення дійсності у психіці, ідеальною діяльністю, результатом якої є об'єктивна істина [18, с. 208].

Узагальнюючи сутність поняття «мислення» в науковій літературі, Л. Засекіною підсумовується, що мислення – це психічний процес, який є узагальненим та опосередкованим відображенням загального і суттєвого в дійсності; є властивістю складної функціональної системи, яка складається в мозку людини; це соціально обумовлений процес, в якому соціальне походження мають не тільки прийоми та операції мислення, а й знання, здобуті у ході людської історії [24, с. 19].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Л. Мацко, М. Прищак та ін.) дозволяє визначити наступні види мислення:

– наочно-дійове (характеризується тим, що в ньому розв'язання завдання безпосередньо включається в саму діяльність);

– наочно-образне (характеризується тим, що завдання за своїм змістом є образним матеріалом, застосовуючи який індивід аналізує, порівнює чи узагальнює істотні аспекти в предметах і явищах);

– абстрактне чи словесно-логічне мислення (відбувається у словесній формі за допомогою понять, що не мають безпосереднього чуттєвого підґрунтя, яке властиве сприйманню та уявленню) [69, с. 72].

Основними функціями мислення є (за А. Брушлинським, П. Гальперіним, Г. Костюком, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та ін.):

– пізнавальна (відображення світу і самовідображення);

– проектувальна (побудова планів, проектів, моделей теоретико-пізнавальної та практичної діяльності);

– прогностична (прогнозування чи передбачення наслідків власних дій, діяльності, прогнозування майбутнього);

– інформаційна (засвоєння інформації щодо знань та їх смислова обробка);

- технологічна (розроблення норм, стандартів, правил, рецептів життєдіяльності людини і суспільства в різних формах та проявах)
- рефлексивна (самоаналіз, самопізнання розуму);
- інтерпретаторська (осмислення продуктів людської культури, тлумачення);
- аналітична і синтетична;
- постановка та розв'язання різноманітних задач і проблем.

Вчені переконують, що мислення виникає тоді, коли з'являється проблема, яку потрібно подолати, а знань чи досвіду бракує, тобто в проблемній ситуації. А визначення в ній відомого й невідомого означає перетворення ситуації на задачу пошуку способу її розв'язання, при цьому виникає потреба в умінні, яке допомагає знаходити зв'язок між відомим і невідомим.

Л. Мацко, М. Прищак підкреслюють, що порівняно з відчуттями і сприйманням, мислення є значно повнішим образом світу, який визначає ступінь проникнення індивіда в сутність явищ дійсності, з'ясування їх неявних властивостей. У своїх більш розвинених формах це раціональна пізнавальна діяльність, за допомогою якої людина здобуває нові, абстраговані від певних чуттєвих даних, знання, будує для себе узагальнений образ світу, а також створює власну філософію, і, зрештою, здійснює акти творчості [38, с. 158].

Таким чином, мислення – це водночас інтелектуальна та практична діяльність, оскільки поєднує в собі пізнання і творче перетворення образів і уявлень, зафіксованих у пам'яті. Це завжди активна зміна діяльності унаслідок розумової праці.

Тож аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що у науковій літературі мислення трактують як процес, пізнавальну діяльність, продукти якої можна характеризувати узагальненим, опосередкованим відображенням дійсності. В результаті мисленнєвої діяльності створюються нові предмети і явища матеріальної та духовної культури людей. За допомогою мислення

індивід пізнає світ, прогнозує розвиток подій, оволодіває закономірностями об'єктивної дійсності. Воно дає можливість наукового пізнання світу, передбачення і прогнозування розвитку подій, практичного опанування закономірностями оточуючої дійсності, постановки їх на службу своїм потребам та інтересам.

1.2. Сутність творчого мислення, його особливості

У руслі окреслених завдань логіка дослідження вимагає, передовсім, конкретизації феномену «творче мислення», зокрема, через уточнення змістовної сутності ключового поняття «творчість».

В наукових дослідженнях є чимало підходів до вивчення поняття «творчість», проте й досі відсутня єдина точка зору щодо його визначення, особливостей та механізмів. Творчість може розглядатися у двох аспектах: психологічному та філософському.

Розглянемо сутність творчості у філософському аспекті. Так, в «Енциклопедії епістемології та філософії науки» творчість визначається як категорія філософії, психології і культури, що виражає собою найважливіший сенс діяльності людини [52]. У «Новій філософській енциклопедії» поняття «творчість» визначається як притаманна індивіду ієрархічно структурована єдність здібностей, що визначають рівень і якість розумових процесів, що спрямовані на пристосування до мінливих і невідомих умов у сенсомоторних, наочних, операційно-діяльнісних і логіко-теоретичних формах. Творчість уявляє собою певний аспект розвитку особистості, яка належить до переходу на висщий інтелектуальний рівень [40, с. 19].

У «Філософському словнику» поняття «творчість» трактується як «діяльність суспільства, соціальних груп, класів, окремих особистостей, у ході якої створюється нове, що ніколи раніше не існувало». Творчість – це творення нового в інтересах соціального прогресу, зростання свободи людини, гуманізації суспільних відносин, які забезпечує всебічний,

гармонійний розвиток особистості [31, с. 387].

Отже, у філософському аспекті поняття творчості пов'язується з діяльністю людини та її індивідуальними психологічними якостями і осмисленням сутності природи творчих здібностей особистості, що залежать від того світогляду, який має дослідник.

Розглянемо далі сутність творчості у психологічному аспекті. Природу творчості, а також взаємозв'язок між творчістю й особистістю досліджували Д. Богоявленська, З. Калмикова, І. Лернер, О. Лук, С. Мартиненко, О. Матюшкін, Я. Пономарьов та інші. Проблеми творчої діяльності та пошуку умов творчого розвитку особистості присвячені наукові пошуки В. Андрєєва, Л. Виготського, В. Дружиніна, В. Крутецкого, І. Лернера, О. Лука, О. Матюшкина, О. Моткова, Т. Паніної, Я. Пономарьова, Л. Шульгіної та інші дослідження.

На думку В. Дружиніна, творчість є діяльністю людини, що спрямована на створення нових, невідомих раніше духовних чи матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, нові наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські або інші інновації та ін.). Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (тобто результату творчості) [21, с. 14]. Розглядаючи творчість у контексті психолого-педагогічної науки, вчений виокремлює в ній три пов'язані компоненти: творчі здібності, творче мислення і творчу активність.

На думку Д. Богоявленської, творчість – це складне і водночас комплексне явище, що зумовлене розмаїттям соціально-психологічних і психолого-фізіологічних передумов. Вона є умовою становлення, самопізнання і розвитку особистості [4, с. 34]. Отже, дослідниця розглядає творчість як важливу форму людської практики та активізації потенціалу суб'єкта у процесі особистісних змін, вважаючи, що творчий потенціал виражається у різних видах активності особи.

Ю. Галатюк поняття «творчість» трактує як найбільш

фундаментальну характеристику людської природи, це потенціал, що притаманний кожній людині від моменту її народження. Саме цей чинник стимулює розвиток соціально-ціннісних якостей особистості, таких як ініціативність, самостійність, організованість, комунікативність, відповідальність, нестандартність мислення [16, с. 56].

Г. Глотова поняття «творчість» розуміє як один з видів людської діяльності, яка спрямована на вирішення суперечності та для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) і суб'єктивні особистісні умови (знання, творчі здібності, уміння), а результат якої полягає у новизні й оригінальності, особистій і соціальній значущості, прогресивності [17, с. 7]. У «Психологічному словнику» творчість трактується як «діяльність, результатом якої є створення матеріальних або духовних цінностей» [42, с. 335].

Отже, творчість є процесом створення людиною об'єктивно чи суб'єктивно якісно нового за допомогою інтелектуальних процедур, які не можна представити як точно описувані і суворо регульовані дії. Творчість окремої людини розглядається у двох аспектах: як сукупність якостей особистості, в яких проявляється ставлення суб'єкту до світу і до самого себе, її спосіб самоствердження, і як діяльність певного характеру, яка відбиває вищий ступінь активності. Відмітимо, що одиницею творчості в психологічному вимірі діяльності є творча активність особистості. Підтвердження цьому знаходимо в наукових дослідженнях багатьох дослідників, зокрема, Д. Богоявленської, Н. Вишнякової, В. Дружиніна, В. Зінченка, С. Максименка, Н. Непомнящої, Я. Пономарьова та інших. Розглянемо зміст поняття «творче мислення».

Огляд наукової літератури виявив, що творче мислення має неоднозначне визначення і розглядається з позицій різних підходів: психодинамічного (З. Фрейд, А. Адлер), прагматичного (Е. де Боно), психометричного (Дж. Гілфорд, Е. П. Торренс), особистісного (Ф. Баррон, С. Максименко, В. Роменець, О. Ткаченко), процесуального (Ж. Адамар, В.

Біблер, Л. Виготський, Д. Богоявленська, Я. Пономарьов, І. Семенов, О. Тихомиров), стратегічно-діяльнісного (В. Моляко, О. Музика), структурно-інтегрованого (М. Холодна, В. Моргун). Автори у визначенні творчого мислення йдуть від поняття «творити», яке в загальновідомому розумінні означає «знаходити та створювати щось таке, що не зустрічалося у минулому досвіді – індивідуальному або суспільному».

О. Тихомиров поняття «творче мислення» трактує як «один з видів мислення, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту і новоутвореннями в самій пізнавальній діяльності щодо його створення» [50, с. 221]. Вчений наголошує, що творче мислення має відмінності від процесів використання готових знань і умінь, що має назву репродуктивного мислення. Це визначення виділяє основну характеристику творчого мислення – наявність відмінних, принципово нових результатів.

Г. Терехова творче мислення розглядає з двох основних позицій: – як високий рівень розвитку процесів мислення; – як емоційно-афектичний стан особистості при вирішенні проблеми [49]. А. Петровський поняття «творче мислення» трактує як пізнавальний процес, який дозволяє людині вирішувати завдання, що не можна розв'язати за допомогою лише відомих людству методів [41, с. 21].

На думку О. Губенко, творче мислення є таким різновидом мислення, результатом якого є створення суб'єктивно чи об'єктивно нових ідей у галузі життя, науки, техніки, що за своєю природою є дивергентним, тобто таким, яке передбачає багатоваріантність і відкритість процесу пізнання. Його можна у явити як сукупність рис, проявів, якостей, умінь, дій та операцій, серед яких можна виділити такі:

- пошук та формулювання пізнавальної проблеми;
- пошук її розв'язання;
- операції узагальнення (індукції), аналізу, порівняння;
- акт встановлення зв'язків між різнорідними явищами;
- уміння змінювати функції предметів і явищ, виявляти семантичну

гнучкість думок;

- абстрагування;
- пошук аналогій та асоціацій;
- здолання стереотипів мислення;
- операція конкретизації (це передбачає інтегрування понять, дедукцію, рух від абстрактного до конкретного);
- оригінальність мислення;
- збільшення продуктивності розумової діяльності тощо [20, с. 67].

О. Лоюк вважає, що творчість мислення є здатністю перетворювати наявні теоретичні і практичні знання на стратегії розв'язання проблем, методи перетворення нових знань на власне, особистісне мислення і відчуття [34, с. 113]. Отже, дослідниця указує на особистісний аспект мисленнєвої діяльності та на здатність людини оцінити й визначити галузь недостатніх знань задля вирішення питань життєдіяльності. Спеціальним фактором творчого процесу є здатність людини до оцінки, на основі якої можна зробити вибір та прийняти обмірковане й виважене рішення. Подібна здатність забезпечує для індивіда можливість для самоконтролю, впевненості творчої особистості в собі, її самостійності тощо.

Серед факторів розвитку творчого мислення виділяють наступні: спадкові; когнітивні; особистісні; мотиваційні; середовищні [44, с. 10].

Отже, творче мислення можна охарактеризувати високим ступенем новизни, оригінальністю, нестандартністю, гнучкістю. При цьому головною особливістю, важливим показником творчого мислення є нешаблонність, уміння охопити дійсність в усіх її відношеннях, уміння переносити знання, пов'язувати певний об'єкт з іншим. Серед етапів творчого мислення можна виділити наступні:

- 1) постановку завдання;
- 2) аналіз;
- 3) формулювання гіпотези;
- 4) обговорення і розробку рішення;

5) оцінку рішення [44, с. 38].

На думку Д. Максименка, В. Соловієнко творча діяльність розпочинається з виникнення певного задуму, а саме: змінити методи, прийоми роботи в тій або іншій галузі, створити нове знаряддя, сконструювати новий механізм або машину, здійснити певний науковий експеримент, створити якийсь художній твір, музичну п'єсу, намалювати картину тощо [37, с. 204].

Для здійснення творчого задуму необхідна попередня підготовча робота, яка полягає в обміркуванні його змісту, з'ясуванні деталей та шляхів реалізації, збиранні необхідних матеріалів тощо. Така підготовча робота характерна для творчості конструктора-винахідника, вченого, письменника чи митця. Вона часто буває тривалою. Відомо, що Ч. Дарвін понад три десятки років збирав наукові матеріали з метою написання своєї праці «Походження видів». Після завершення підготовчої роботи відбувається реалізація творчого задуму. Цей етап так само може тривати різний час в залежності від змісту завдання, його складності, умов творчої праці та підготовки особистості [37, с. 204].

Д. Максименко, В. Соловієнко підкреслюють, що здійснення творчого задуму супроводжується великою та напруженою роботою, що потребує участі й піднесення усіх сил людини, максимальної зосередженості її свідомості на предметі творчості. Така зосередженість буває настільки високою, що працівник, який захоплений цим завданням, часто не помічає, що відбувається біля нього. Зосередженість потребує участі пізнавальних і вольових сил людини [37, с. 204].

Таким чином, творче мислення є складним, багатоаспектним психологічними поняттям. Здійснений огляд показав, що дана проблема залишається актуальною, позаяк немає однозначності у визначенні поняття «творчого мислення» як у зарубіжній, так і у вітчизняній психолого-педагогічній науковій літературі. Творче мислення розглядається як вид мислення, що характеризується упорядкованою системою властивостей

мислення різних рівнів і включає уміння встановлювати логічні закономірності й утворювати складні аналогії, креативність мислення та значущу конструктивність. Творче мислення пов'язане з особливостями мислення і розглядається як здатність до генерування нових оригінальних ідей, що не є стереотипними.

В умовах Нової української початкової освіти актуальним стає розвиток творчого мислення молодших школярів. Необхідність цього окреслена в Державному стандарті початкової освіти (2018 р.). Аналогічна позиція була висловлена раніше видатним педагогом-новатором В. Сухомлинським: «Ступінь творчості – це не сума знань, а особлива спрямованість інтелекту, особливий взаємозв'язок між інтелектуальним життям особи й виявленням її сил в активній діяльності... Я б назвав творчість самою суттю життя в світі знань і краси» [48, с. 72].

Здатність до творчого мислення формується і розвивається протягом усього життя людини, проте найефективніше та найбурхливіше проходить цей розвиток у дитячому віці. Провідну роль тут може мати школа, оскільки саме у процесі навчання формується особистість, де дитина перетворюється на самостійну і дорослу людину, яка має потребу знайти себе, визначити своє місце в світі, що, поза сумнівом, неможливо без розвитку творчого мислення. Початкова школа як перший освітній рівень закладає підвалини для нового розуміння світу, себе в цьому світі, а також для опосередкованого типу пізнання [19].

Л. Виготський зазначав, що центром свідомої діяльності є мислення молодшого школяра, позаяк саме мислення допомагає розвивати інші пізнавальні процеси особистості. У зв'язку з розвитком мислення з'являється рефлексія, аналіз та внутрішній план дій. У цей період на новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, який пізнає оточуючий світ і самого себе, набуває власного досвіду діяльності в цьому світі [14, с. 166].

На думку О. Дусавицького, мислення в молодшому шкільному віці є

основним психічним новоутворенням, що веде за собою розвиток усіх психічних процесів і особистості загалом [22, с. 66]. Розвиток творчого мислення молодшого школяра вимагає відповідного педагогічного підходу та цілеспрямованого впливу педагогів під час всього періоду навчання і виховання. Саме тому перед учителем початкової школи постає надважливе завдання – опанувати технології розвитку творчого мислення молодшого школяра, що є зовнішнім проявом, показником глибинної творчості [15].

Таким чином, розвиток творчого мислення – є одним із важливих завдань, що покликане вирішувати початкова школа. На думку Т. Воробйової, ознаками творчого мислення у молодшому шкільному віці є вміння:

- генерувати нові ідеї,
- знаходити більш ефективні альтернативні підходи і шляхи вирішення навчальних завдань;
- удосконалювати і втілювати власні ідеї;
- долати психологічну інерційність мислення [13, с. 27].

Розвивати творче мислення молодших школярів у процесі навчання означає забезпечити можливості для творчого засвоєння знань у складних, проблемних ситуаціях, що характеризуються розкриттям все більш загальних закономірностей і більшими можливостями переходу від засвоєних до нових знань.

Як вважає Г. Костюк, розвиток мислення молодших школярів виявляється в їх здатності усвідомлювати та розв'язувати дедалі складніші пізнавальні і практичні задачі, здійснювати потрібні для їх розв'язання дії й операції, виражати їх результати в судженнях, поняттях, міркуваннях і умовиводах [12, с. 150].

Розвитку творчого мислення молодших школярів надають сприятливого впливу певні типи завдань, зокрема:

- 1) дослідницькі (досліди, екскурсії, спостереження);
- 2) порівняльні, які свідчать про подібність чи відмінність понять,

явищ;

3) спрямовані на упорядкування мислительних дій, а також користування алгоритмами або самостійне їх складання;

4) аналіз і узагальнення ознак для виділення явища в певний клас чи вид.

Важливою є думка Л. Виготського, що вбачав основний закон дитячої творчості в тому, що цінність його слід бачити не в результаті, не в продукті творчості, але в самому процесі. Важливим є не те, що створять діти, а те, що вони створюють, діють, вправляються у творчій уяві та її втіленні [14, с. 63], що, вочевидь, актуалізує проблему активізації пізнавальної мотивації молодших школярів.

Серед шляхів, які стимулюють формування творчого мислення молодшого школяра, ми виокремлюємо наступні:

- використання творчих ігор, завдань та вправ;
- організація активного діалогу, проблемної бесіди;
- огляди проблемних ситуацій, які забезпечували б варіативність рішень (подібне буде сприяти тільки виробленню у дітей бажання знаходити вихід з певної ситуації й активізувати надбані знання, способи дій та цінні установки);
- стимулювання до постановки питань;
- використання ситуацій незавершеності чи відкритості (на відміну від регламентованих та суворо контрольованих);
- стимулювання відповідальності та незалежності;
- акцент на власних розробках, спостереженнях, почуттях та узагальненнях;
- використання спеціально підібраної системи проблемних і проблемно-пошукових завдань різної складності;
- використання методів і прийомів самостійної діяльності.

Поняття *«розвиток творчого мислення молодших школярів»* трактується в дослідженні як складний динамічний процес інтелектуально-

творчої діяльності, що базується на позитивній мотивації, наявності знань у певній сфері, здатності знаходити оригінальні рішення проблем та утворювати нові системи зв'язків як результат їх творчого застосування на практиці.

Формування творчого мислення молодших школярів вимагає раціональної організації освітнього процесу, у якому школярі виступають активними його учасниками, а також урахування індивідуальних та вікових можливостей.

1.3. Інтегроване навчання як засіб розвитку творчого мислення

Сучасна стратегія розвитку цивілізації наполегливо потребує нової філософії освіти та визнає необхідність не просто підвищувати рівня освіти, а формувати інноваційний тип інтелекту, цілісне мислення молодої людини, що може допомогти скласти цілісну картину світу. Формування у свідомості школярів системи знань про світ і цілісного ставлення особистості до нього більш оптимально здійснюється в умовах інтегрованого навчання. На необхідності впровадження в шкільну практику інтегрованого навчання наголошується в Концепції Нової української школи (НУШ), Законі «Про освіту» (2017 р.), Державному стандарті початкової освіти (2018 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. та інших законодавчих і нормативних актах.

Розглянемо сутність понять «інтеграція», «інтегроване навчання» та «інтегрований урок». Зауважимо, що єдиного погляду на сутність цих понять досі немає, що свідчить про їх неоднозначність та багатозначність.

І. Зверев і В. Максимова поняття «інтеграція» визначають не тільки як процес, але і як результат створення нероздільно зв'язаного, єдиного та цілісного. У навчанні вона здійснюється через об'єднання в одному курсі (темі, розділі, програмі) елементів з різних навчальних предметів [25]. Таким чином, інтеграція – це різноманітні взаємозв'язки серед структурних компонентів педагогічної системи.

Ґрунтуючись на результатах досліджень, викладених у психолого-педагогічних джерелах (М. Берулава, В. Белов, Р. Бунєєв, М. Іванчук, В. Максимова, Н. Світловська, О. Сухаревська та ін.), з'ясовано, що в педагогіці під інтеграцією розуміють процес і результат цілеспрямованого об'єднання в одне ціле диференційованих структурних елементів освіти, методів, засобів, організаційних форм навчання. Це веде до виникнення нових можливостей цієї цілісності, а також до змін властивостей самих елементів. Відтак, інтеграція забезпечує формування нової цілісності, а також процес переплетіння, взаємопроникнення, взаємовпливу об'єктів.

Інтеграція в освіті – це складне, багатофункціональне явище, яке охоплює різні ланки освітнього процесу і окреслює одне з перспективних напрямів його удосконалення в загальноосвітній школі. Узгодження фактів з різних галузей знань, використання на практиці загальнонавчальних умінь і навичок вагомо впливає на формування наукового мислення школярів. Все це особливо важливо для формування в учнів власних поглядів на навколишній світ [51, с. 113].

У пораднику для учителя «Нова українська школа» інтеграція в освіті розглядається як:

- фактор розвитку освітніх систем;
- різновид інтеграції, що здійснюється в межах педагогічної теорії і практики; вища форма відображення єдності цілей, змісту, принципів, форм організації процесу навчання і виховання;
- процес і результат взаємодії структурних елементів змісту освіти, що супроводжується зростанням системності й спресованості знань школярів;
- цілеспрямоване об'єднання, синтез відповідних навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення, що спрямована на забезпечення цілісності знань і вмінь [39, с. 72]

Метою інтегрованої освіти є мотивація гармонічного, цілісного та екологічно здорового мислення, що засноване на свідомому сукупному

володінні логічним і образним мисленням. Це той тип мислення, що може дати людині цілісну картину світу і здібний стати інструментом вирішення існуючих глобальних проблем суспільного розвитку. Результатом освітнього процесу, таким чином, є людина, яка володіє гармонічним та цілісним мисленням [51, с. 113].

Інтегроване навчання володіє великими функціональними можливостями, зокрема:

1) для молодшого школяра:

– створюються сприятливі умови для формування цілісного образу світу і розгляду явищ з декількох сторін;

– створюються умови для самовираження, самореалізації, прояву творчості, розвитку творчого мислення та розкриття здібностей;

– навколишній світ діти пізнають у різноманітті та єдності;

– розвивається їх потенціал, активізується пізнавальна активність;

2) для учителя початкової школи:

– забезпечуються міжпредметні зв'язки, що передбачені навчальними програмами і планами;

– надається свобода вибору теми, змісту та засобів навчання;

– передбачається можливість організації нестандартних уроків, форм і прийомів навчальної діяльності.

Таким чином, інтегроване навчання надає можливість учневі не тільки аналізу великої кількості конкретних подій, що відбуваються навколо, а й установлювати залежності і взаємозв'язки між ними. Це забезпечує створення нових інформаційних масивів, у яких більш адекватно відображаються сучасні тенденції в інтеграції наукового знання та розвитку культури [27, с. 36].

До інтегрованих форм організації навчання в початковій школі належать:

1) інтегрований урок (представлення навчальних тем, близьких за змістом, логічно пов'язаних, об'єднаних провідною ідеєю, реалізація якої

забезпечує цілісність знань, підвищення пізнавальної цінності занять);

2) інтегровані дні (проведення протягом дня серії уроків, які підпорядковуються спільним навчально-пізнавальним цілям і завданням);

3) проєктна робота (індивідуальне та групове розв'язання учнями комплексних завдань, що передбачає застосування сукупних знань і вмінь із різних шкільних дисциплін) [27, с. 36].

Інтегрований урок – це урок, що проводиться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, теорій, ідей, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах [28, с. 250]. Інтегровані уроки відрізняються від традиційних, як зауважує М. Іванчук, тим, що вони об'єднують блоки знань з різних навчальних предметів, тем навколо певної проблеми з метою інформаційного і емоційного збагачення сприймання, мислення та почуттів учня. Такий урок забезпечує формування в молодших школярів цілісної картини світу та здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно, емоційно. Він також сприяє поглибленню й розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування в реальному житті [26, с. 10].

У процесі підготовки й проведення інтегрованого уроку бере участь один чи кілька учителів. Їх завдання полягають у визначенні змісту й обсягу навчального матеріалу з тих навчальних предметів, що вони викладають, відповідно до поставлених цілей і завдань інтегрованого уроку; виборі форм і методів реалізації навчального матеріалу; виділенні існуючих зв'язків між базовими знаннями, що можна інтегрувати. При цьому необхідне врахування специфіки кожного навчального предмета і його можливостей у розкритті загальних законів, теорій, ідей, які є інтегруючою основою кількох навчальних предметів у школі.

Велика увага приділяється інтеграції знань у початковій школі, оскільки, на думку М. Вашуленка, для цього існують об'єктивні причини та передумови, зокрема:

– необхідність усунути перевантаженість дітей;

- скоротити кількість навчальних годин на протязі тижня і вилучені години передати для викладання предметів розвивально-виховного циклу;
- інтегрований урок чи курс у початковій школі може без зайвих витрат вести класний керівник, позаяк саме йому доводиться навчати школярів цим предметам [11, с. 13].

Таким чином, аналіз наукових досліджень свідчить, що інтеграція в дидактиці розглядається в двох аспектах: як мета навчання, яка передбачає створення цілісної уяви про довкілля як єдине ціле, у якому всі елементи взаємозв'язані; як засіб навчання, орієнтований на зближення предметних знань, установлення між ними взаємозв'язків.

Використання в освітньому процесі початкової школи інтегрованих занять сприятиме підвищенню інтересу у молодших школярів до навчального матеріалу, формуванню в них цілісної системи уявлень про навколишній світ у взаємозв'язку та взаємозумовленості. Інтегровані уроки чудово розвивають мислення і мовлення, увагу і пам'ять, спостережливість, кмітливість, ініціативу, наполегливість, самостійність і працьовитість учнів, чуйне та уважне ставлення один до одного і багато позитивних якостей особистості, які дуже важливо закладати в молодшому шкільному віці.

Розділ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Обґрунтування педагогічних умов розвитку творчого мислення молодших школярів засобами інтегрованого навчання

Успішний розвиток творчого мислення молодших школярів потребує забезпечення відповідних педагогічних умов, під якими у педагогіці розуміють сукупність заходів, чинники, обставини від яких залежить ефективність роботи педагогічної системи. В нашому дослідженні поняття «педагогічні умови» трактується як сукупність заходів, реалізація яких має сприяти підвищенню рівня розвитку творчого мислення учнів молодших класів. Вважаємо, що розвиток творчого мислення у молодших школярів засобами інтегрованого навчання стане ефективним, якщо створити наступні умови:

- 1) враховувати індивідуальні особливості мислення молодших школярів;
- 2) органічно включати елементи інтеграції в освітній процес початкової школи;
- 3) якнайширше залучати молодших школярів до творчої діяльності.

Розкриємо сутність та зміст зазначених педагогічних умов. *Першою умовою є урахування індивідуальних особливостей мислення молодших школярів.* Для реалізація даної умови необхідно врахування індивідуальних особливостей мислення молодших школярів. Г. Костюк з цього приводу підкреслював, що досягнення в розвитку мислення дітей залежить від їх віку й від того, як організовується і спрямовується їхня навчальна діяльність у кожному віці [29, с. 241].

Врахування індивідуальних особливостей мислення молодших школярів у навчанні та вихованні – це не лише пристосовування мети і змісту

навчання і виховання до окремого учня, а, головним чином, пристосовування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних їх особливостей з метою забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку школяра. Сутність принципу індивідуального підходу в навчанні полягає у вивченні та урахуванні в освітньому процесі індивідуальних і вікових особливостей кожного учня з метою максимального розвитку позитивних і подолання негативних індивідуальних особливостей та забезпеченні на цій основі підвищення якості навчальної роботи, всебічного розвитку дитини.

Реалізація принципу здійснюється в таких напрямках:

а) психологічному – врахування психічних особливостей індивіда, що впливають на навчально-пізнавальну діяльність, що зумовлює наслідки навчання;

б) дидактичному – організація взаємодії викладача і учнів, яка б максимально задовольняла потреби й інтереси кожного школяра, визначення адекватних прийомів педагогічного впливу на школяра.

Індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання вимагає створення належних умов для активної й організованої роботи всіх учнів, у той же час для індивідуалізації підходу до кожного з них з метою забезпечення успішного навчання й розвитку їх потенційних можливостей.

Другою умовою є органічне включення елементів інтеграції в освітній процес початкової школи. Традиційна система заснована на різноманітності навчальних предметів, причому основними є точні науки, що перешкоджає формуванню в учнів загальної картини світу. Зрозуміло, що рішення такої проблеми можливо лише в системі інтегрованої освіти. І тому, домінуючою тенденцією пізнавального процесу є один з перспективних напрямів удосконалення змісту освіти – інтегрований підхід до організації її структури та засвоєння цілісних знань учнями молодших класів.

Нова українська школа трактує інтегроване навчання як таке, що ґрунтується на комплексному підході. Сучасна освіта розглядається через

призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни [39, с. 73]. Застосування інтегрованих форм організації освіти, по-перше, активізує навчальну діяльність, забезпечує стимулюючий інформаційний та емоційний вплив на сприймання учнями навчального матеріалу, уможлиблює всебічний розгляд явищ і понять, а отже, адекватно відповідає потребі та здатності учнів цього віку цілісного пізнання дійсності; по-друге, дозволяє оптимізувати освітній процес, підвищити узагальненість засвоєних дітьми знань і вмінь, що сприяє розвитку логічності та гнучкості мислення особистості, формуванню її системного світогляду [27, с. 35].

Третьою умовою є залучення молодших школярів до творчої діяльності. Розвиток творчого мислення учнів початкової школи здійснюється в процесі різноманітної творчої діяльності, в якій вони взаємодіють з навколишньою дійсністю і з іншими людьми. Для розвитку їх творчого мислення у процесі інтегрованого навчання слід ширше використовувати творчі, проблемні та ігрові завдання, головоломки, завдання-казки, завдання-вірші, а також тематичні загадки. Творча навчальна діяльність орієнтована на самостійність школярів, засвоєння, розширення, поглиблення та систематизацію їх уявлень про навколишній світ, розвиток їх інтересів і здібностей, передбачає творчу реалізацію пошукових засобів.

Творча навчальна діяльність сприяє розвитку якостей творчої особистості школяра:

- розумовій активності, вмінню швидко навчатися, кмітливості та винахідливості;
- прагненню здобувати знання, необхідні для виконання певної практичної роботи;
- самостійності при виборі та розв'язанні завдань;
- здатності бачити загальне, головне в різному й різне в подібних явищах і так далі.

Продуктивність мислення при цьому залежить й від створення оптимальної робочої атмосфери та творчого клімату в учнівському колективі,

тісної співпраці оновленої школи з батьками й громадськістю, в якій мають бути забезпечені сприятливі умови для виявлення здібностей і таланту дитини.

Таким чином, в цьому підрозділі описано педагогічні умови, за яких розвиток творчого мислення учнів молодших класів засобами інтегрованого навчання стане ефективним.

2.2. Стан сформованості творчого мислення молодших школярів (констатувальний експеримент)

Експериментальна робота проводилася у Виноградівському ЗЗСО Олешківського району Херсонської обл. В експерименті прийняли участь учні других класів – 2-А та 2-Б (загальна кількість – 49 осіб). Статус експериментального отримав 2-А клас (кількість дітей – 28), статус контрольного – 2-Б клас (21 дитина). Діагностична робота проводилася з використанням наступних методик:

- 1) тест «Виведення наслідків» (М. Ільїна);
- 2) методика «Словесні тріади» (В. Меде, К. Піорковський).

Результати діагностування школярів за тестом «Виведення наслідків» (М. Ільїна).

Мета: дослідження здатностей до творчої уяви і творчого мислення у молодших школярів. Школярам запропоновано пофантазувати на тему: «*Що станеться, якщо...?*».

Вміння правильно і повно відповідати на питання та бачити причинно-наслідкові зв'язки є найважливішою умовою творчої уяви. Завдання дитини – дати найповніші та оригінальні відповіді на поставлені запитання:

1. Що станеться, якщо дощ буде йти, не перестаючи?
2. Що станеться, якщо усі тварини почнуть говорити?
3. Що станеться, коли усі гори раптом стануть цукровими?
4. Що станеться, якщо в тебе виростуть крила?

5. Що відбудеться, якщо сонце раптом не зайде за горизонт?
6. Що відбудеться, якщо оживуть усі казкові герої?
7. Що станеться, коли люди раптом зможуть читати думки один одного?

Чим більш докладно й детально буде надано відповідь, тим краще у дитини розвинена образність, тим яскравіше її творча уява. Відповіді даються в письмовому вигляді.

Для оцінки результатів може використовуватися:

1) фактор часу (час, що витрачений на роздуми):

- 5 хв. – 1 бал;
- 4 хв. – 2 бали;
- 3 хв. – 3 бали;
- 2 хв. – 4 бали;
- 1 хв. – 5 балів;

2) активність уяви:

- оригінальна розлога відповідь з елементами гумору – 5 балів;
- незвичайна відповідь з елементами фантазії – 4 бали;
- банальна відповідь («такого не буває», «нічого не буде» тощо) – 2 бали;
- відповідь не по суті або із зустрічним питанням чи відмова від відповіді – 1 бал.

Максимальна кількість балів – 10 (фактор часу і оригінальність відповіді). Чим менше балів набере учень, тим більше він потребує спеціальних занять з розвитку уяви й творчого мислення. Показники рівнів розвитку можуть бути наступними:

- 9-10 балів – високий рівень;
- 6-8 балів – середній;
- 1-5 балів – низький.

Узагальнимо результати, що отримали в експериментальному і контрольному класах після виконання завдань, та відобразимо їх у табл. 2.1.

**Результати діагностування школярів за методикою
«Виведення наслідків» (М. Ільїна)**

№ з/п	Рівень розвитку творчого мислення	ЕК		КК	
		кількість	відсотки	кількість	відсотки
1	Високий рівень	3	10,72%	3	14,29%
2	Середній рівень	13	46,43%	9	42,86%
3	Низький рівень	12	42,85%	9	42,85%

Результати, представлені у табл. 2.3. свідчать: в експериментальному, і в контрольному класах з високим рівнем розвитку творчого мислення виявлено по 3 учні (10,72% та 14,29%). Середній рівень розвитку творчого мислення був у 13 (46,43%) учнів експериментального класу (46,42%) і 9 учнів контрольного класу (42,86%). Низький рівень розвитку творчого мислення мали 12 учнів в експериментальному класі (42,85%) і 9 учнів в контрольному класі (42,85%).

Результати діагностування учнів згідно методики «Словесні тріади» (В. Меде, К. Піорковський).

Інструкція до проведення. Після озвучення сигналу «увага» вчитель називає і пише на дошці 3 слова. Завдання учнів – якнайшвидше написати найбільшу кількість осмислених речень таким чином, аби до кожного входили ці три слова в будь-якій послідовності. Кожне речення слід писати з нового рядка. Коли учитель дає команду «Припинити», школярам необхідно зупинитися і перегорнути аркуш паперу.

Час на виконання – 5 хв.

Набір слів: *поле, земля, дощ.*

Аналіз результатів: кожне речення оцінюється за 5-бальною шкалою:

3 бали – оригінальна комбінація слів – і, відповідно, високий рівень;

2 бали – правильне та логічне поєднання слів (це середній рівень);

1 бал – беззмістовне поєднання різних слів (що свідчить про низький рівень).

Показники зводяться у підсумковому коефіцієнті креативності, що дорівнює сумі балів, поділений на кількість речень, які були написані за п'ять хв.

Узагальнимо отримані результати виявлення рівня сформованості творчого мислення школярів за методикою В. Меде, К. Піорковського «Словесні тріади» та відобразимо їх у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати діагностування за методикою «Словесні тріади» (В. Меде, К. Піорковський)

№ з/п	Рівень розвитку творчого мислення	ЕК		КК	
		кількість	відсотки	кількість	відсотки
1	Високий рівень	5	17,95%	3	14,28%
2	Середній рівень	12	42,62%	11	52,38%
3	Низький рівень	11	39,43%	7	33,34%

Результати діагностики, представлені в таблиці 2.4. свідчать, що високий рівень розвитку творчого мислення виявлений у 5 учнів експериментального класу (17,95 %) і 3 учнів контрольного класу (14,28 %). Середній рівень розвитку творчого мислення показали 12 учнів експериментального класу (42,62 %) і 11 учнів контрольного класу (52,38%). Низький рівень розвитку творчого мислення мають 11 учнів експериментального класу (39,43 %) і 7 учнів контрольного класу (45,83 %).

Спостереження за учнями у процесі діагностичної роботи, а також її результати дозволили виявити *критерії* та *показники*, за якими визначаються рівні розвитку творчого мислення, а саме:

мотиваційна орієнтація на творчу діяльність – показники: вияв інтересу до творчої діяльності на уроках; потреба бути оригінальним, знаходити нестандартні розв'язання завдань;

сформованість умінь знаходити творчі рішення у розв'язанні проблемних ситуацій – показники: уміння знаходити нестандартні розв'язання завдань; уміння користуватись життєвим досвідом та змістом

навчальних предметів в нестандартних ситуаціях;

сформованість умінь оцінювання результатів творчої діяльності – показники: вміння аналізувати результати творчої діяльності; критично підходити до успіхів та невдач; вміння влаштовувати обговорення творчих рішень.

Визначення критеріїв та показників дало можливість визначити рівні розвитку творчого мислення молодших школярів:

Високий рівень характеризується стійкою мотивацією молодших школярів до творчої діяльності, виявом інтересу до знаходження оригінальних рішень у розв'язанні завдань, прагненням показати вміння творчо використовувати знання навчального матеріалу у практичній діяльності. У школярів на даному рівні виявляються вміння аналізувати результати творчого розв'язання завдань, оцінити ступінь оригінальності отриманого рішення. Вони здатні обговорювати з партнерами позитивні та негативні сторони творчих результатів.

Середній рівень: учні часто виявляють інтерес до творчих завдань, виявляють бажання знаходити цікаві рішення, обговорювати їх з партнерами, хоча виявляється в активній діяльності воно не завжди. Вони засвоюють основний матеріал на уроках, але іноді їх неуважність призводить до неглибокого опанування. Учні вміють творчо підходити до виконання завдань, але роблять це не у всіх ситуаціях; здатні аналізувати результати власної діяльності, але в самооцінці вони не схильні до об'єктивності.

Низький рівень характеризується низькою мотивацією до творчої діяльності; учні даного рівня не виявляють бажань розмірковувати над проблемною ситуацією, шукати вихід, знаходити правильне рішення. Часто бувають прогалини в знаннях, що утруднює розв'язання творчих вправ; намагаються більше слухати, аніж висловлювати власну думку. Творчі завдання викликають у них труднощі, репродуктивні завдання більш зрозумілі. Роботу за зразком виконують успішніше. В учнів даного рівня слабо розвинені аналітичні вміння, в оцінці вони не вміють знаходити

причини успіху або помилки.

Узагальнимо результати, що отримали в експериментальному і контрольному класах після проведення діагностичних методик, та відобразимо їх у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Рівні сформованості творчого мислення молодших школярів
(констатувальний етап)**

№ з/п	Рівень розвитку творчого мислення	ЕК		КК	
		кількість	відсотки	кількість	відсотки
1	Високий	4	14,28%	3	14,28%
2	Середній	13	46,42%	10	47,61%
3	Низький	11	39,29%	8	38,09%

Отже, дані таблиці 2.3 доводять, що високий рівень розвитку творчого мислення в експериментальному класі мають 4 учні (14,28 %), у контрольному класі – 3 учні (14,28 %); середній рівень розвитку творчого мислення – 13 учнів експериментального класу (46,42 %) та 10 учнів контрольного класу (47,61 %); низький рівень розвитку творчого мислення – 11 учнів експериментального класу (39,29 %) і 8 учнів контрольного класу (38,09 %).

Таким чином, на етапі констатувального етапу експерименту було проведено діагностику початкового рівня творчого мислення молодших школярів. При цьому було виявлено, що показники розвитку мислення розвинені недостатньо і не забезпечують подальшого ефективного оволодіння навчальним матеріалом; недостатньо сформована здатність до умовиводів і уміння застосовувати раніше накопичений досвід у навчальній діяльності; у більшості учнів виявлені труднощі з порівнянням предметів та їх зображень, з логічним запам'ятовуванням навчального матеріалу, з творчим підходом до виконання поставлених завдань.

Отже, результати діагностичної роботи дозволяють зробити такі узагальнення: учні в обох класах мають переважно середній і низький рівні

розвитку творчого мислення. Це переконує у необхідності проведення формувального експерименту, що спрямований на розвиток творчого мислення молодших школярів.

2.3. Формувальний експеримент з теми дослідження

Ми вважаємо, що формування творчого мислення слід розглядати як «наскрізний підхід» до викладання значного кола дисциплін. Це забезпечить не просто поглиблене засвоєння навичок самого творчого мислення, а й підвищення ефективності засвоєння навчальних предметів.

У процесі експериментальної роботи було розроблено низку вправ, які забезпечують формування творчого мислення незалежно від навчального предмета, у процесі вивчення якого вони можуть бути застосовані. Ці вправи можуть бути використані у змісті будь-якого навчального предмета та у процесі підготовки та проведення інтегрованих уроків.

Комплекс вправ для *розвитку незалежності мислення, відносної самостійності думок* спонукає учнів до висловлення своєї думки, стимулює вироблення критичного ставлення до будь-яких висновків, правил тощо. Наводимо приклади використання методів навчання з *розвитку творчого мислення*.

1. Стратегія «Асоціативний куц» (Етапи актуалізації і рефлексії)

Правила складання асоціативного куца:

- записати в центрі дошки ключове слово або фразу;
- записати будь-які слова або фрази, що спадають на думку;
- поставити знаки питання біля частин куца, в яких є невпевненість;
- записувати всі ідеї, що з'являються або скільки дозволяє час.

Приклад 1: вивчення теми «Вода в природі» .

- Якщо я кажу слово «вода» то що ви уявляєте?
- З яким словом асоціюється слово вода?

сніжинка

дощ

Вода - це

джерело

фонтан

життя

водойми

голуба планета Земля

Приклад 2: вивчення теми «Зима»:

сніг
Зима - це

Різдво

кутя

мороз

санчата

канікули

подарунки

2. Стратегія «Сенкан» (п'ятиряддя). (Етап рефлексії). Сенкан – це білий вірш, в якому синтезована інформація в стислому вислові з 5 рядків.

Алгоритм складання сенкану:

- 1) Тема (іменник)
- 2) Опис (прикметники)
- 3) Дія (дієслова)
- 4) Ставлення (фраза), почуття з приводу обговорюваного.
- 5) Перефразування сутності (синонім, узагальнення, підсумок).

Приклади сенкану:

1) Сніг.	1) Рушник.
2) Білий, лапятий	2) Гарний, полотняний.
3) Падає, летить, кружляє	3) Вабить, дивує, прикрашає..
4) Сніг глибокий – хліб високий.	4) Тримай хату, як віночку,
А рушничок на кілочку.
5) Сніжинка, крижинка	5) Оберіг.

3. Стратегія «Кубування». є методом навчання, який полегшує розгляд різних сторін теми. Цей підхід передбачає використання кубика із написанням на кожній грані вказівки щодо напрямку мислення або письма. ».

Учні, кидаючи куб, визначають для себе вид завдання.

- опишіть це;

- проаналізуйте це;
- порівняйте це;
- асоціюйте це;
- знайдіть застосування цьому;
- запропонуйте аргументи «за» і «проти» [57, с. 21-23].

Приклад «Кубування»: *Дощ*. (Робота в групах).

1) Назва. Дощ

2) Який? Теплий, холодний, рясний, осінній, затяжний.

3) На що схожий? Краплі води, душ, нитки, макарони, сльози.

4) Від чого відрізняється? Від снігу, льоду.

5) Про що змушує думати? Врожай, спека, гриби, свіже повітря, парасолька, веселка.

6) Яким чином це зроблено? Кругообіг води у природі.

7) Як може бути застосоване? Полив, гасіння пожежі.

8) «Добре» – «погано». Добре: буде великий врожай, спаде спека, в лісі багато грибів. – Погано: мокрі ноги, поганий настрій, тече дах, гине врожай.

Приклад: *Зима*:

– Зима, нібито чарівниця грає діамантом.

– Холодна пора року; замерзли водоймища; все в стані спокою.

– В порівнянні з осінню, взимку холодно і довжина тіні коротка, бо сонце низько сходить.

– Для людей, це тимчасовий відпочинок; не чути співів птахів.

– Ось зараз звучить музика П. І. Чайковського «Пори року»: «Зима», а ще є і пісні, і вірші про цю пору року.

– Ця пора року дуже необхідна, природа відпочиває, що добре, але при цьому дуже холодно і голодно зимуючим птахам, треба їх підгодовувати.

4. Метод «Аналогії» – це прекрасний спосіб змусити дітей думати про тему творчо та часом гумористично. Клас ділиться на невеличкі групи з 4-5 осіб. Кожній групі надається час для визначення ознак одного з

предметів. Потім кожна група має описати предмет, але не називати його, а інша група має намалювати малюнок для цього предмета. Після виконання завдання робиться перевірка. Наприклад, при вивченні теми «Тварини дикі та свійські» учитель може запропонувати кожній групі описати тваринку, а іншим групам намалювати її.

5. *Метод «Акваріум»* передбачає роботу однієї групи, у той час як інші учні спостерігають за процесом її діяльності, а потім аналізують її ефективність і результативність. Наприклад, під час вивчення теми «Охорона рослинного і тваринного світу. Червона книга України. Заповідні території рідного краю», учитель може запропонувати групі визначити заходи з охорони довкілля.

6. *Метод «Займи позицію»* покликаний поляризувати думки стосовно певної проблеми. Він застосовується на початку дискусії. На окремих аркушах робляться три написи: «За», «Проти», «Не знаю». Далі оголошується проблемне питання. Наприклад: «Чи потрібні в природі плазуни?» Учні стають біля плаката з надписом, який вони обрали. Вчитель пропонує їм обґрунтувати власну позицію. Після викладу різних точок зору запитує у дітей, чи не змінив хтось своєї думки і чи не хоче перейти до іншого плакату. Доцільно використовувати при розгляді питань з екологічного виховання. Наприклад, можна поставити таке запитання «Миша польова – це корисна чи шкідлива тварина?», «Омела корисна чи шкідлива рослина?», «Чи корисне явище дощ?».

7. *Метод «Карусель».*

Використання методу дає можливість обміну думками між усіма учнями: вони сідають по колу, обличчями один до одного. Після того, як вони обмінялись думками, зовнішнє коло рухається, тоді як внутрішнє залишається нерухомим. На уроках з природознавства даний метод застосовується для проведення взаємоопитувань, а також для обговорення в парах проблемних питань, що вимагають нестандартних рішень.

Наприклад: при вивченні теми «Охорона рослин і тварин» можна

поставити таке запитання: «У Німеччині в Лейпцизькому зоопарку висить перед входом оголошення: «Найстрашніший звір на Землі». Людина підходить ближче і бачить своє відображення у дзеркалі...Подумайте, чому? Що це значить?»

Поєднувати теми різних навчальних предметів – цікаво і корисно. Це допомагає учням побачити зв'язок навчання із життям і застосовувати знання на практиці.

Для того, аби правильно обрати тему, зацікавити школярів та не допустити помилок, ми користувалися порадами вчителів з Новопечерської школи [53].

Тема, за якою поєднують уроки, повинна бути цікавою для учнів. Тому брати ідеї краще саме в них. У класі заводять спеціальну коробку, у яку діти можуть вкидати папірці із запитаннями, на які бажали б отримати відповідь. Вони можуть торкатися не лише навчальних предметів, а й усього, що цікавить школярів.

Раз на тиждень доцільно разом з дітьми переглядати отримані запитання. Часто хтось з учнів може відповісти, тож всі вони одразу задовольняють цікавість. Але якщо є дійсно складне та цікаве запитання, то його обирають за основу тематичного дня.

Після того, як визначилися з темою, варто провести попереднє опитування. Кожен з учнів пише на папірці, що він знає з цієї теми та про що хоче дізнатися. Це допомагає правильно підібрати інформацію і завдання.

Під час навчання у формі гри діти менше втомлюються і легше сприймають інформацію. Тож слід мати наготові кілька веселих занять, які можна застосувати до якої-небудь теми. Наприклад, учні дуже люблять гру «Каруселі». Клас об'єднаний у групи, кожна з яких виконує власне завдання. На виконання відведено 5-7 хв. Коли час минає, діти мають перейти в іншу групу. Цей рух класу нагадує каруселі, тому у нього й виникла така назва.

Метою інтеграції є максимальне поєднання навчання і життя. Діти

люблять дізнаватися про нові цікаві факти, які стосуються їх оточення, реального життя. Тому найкраще працює все те, що вони можуть застосувати на практиці.

Наприклад, під час обговорювання питання вирубки лісів ми рекомендуємо вийти на шкільне подвір'я і шукати речі, виготовлені з дерева. Потім повернутися до класу і разом обговорити, чи можна економніше використовувати деревину і чи потрібно вирубувати дерева. Дітей вражає той факт, що кожного дня на планеті знищують 27 млн. дерев. Це займає територію 40 футбольних полів. Можна вийти на шкільне футбольне поле, обійти його, поміряти кроками – тим самим підключити знання з математики. Скільки полів дерев вирубують за тиждень і за місяць? Дітям цікаво бачити приклади на власні очі.

У тематичний день «Рукавичка» зранку ми поставили посеред класу коробку. Діти дуже зацікавилися. Що в ній? Коли розпочався урок, їм дозволили зазирнути і дістати те, що лежало в коробці. Це були рукавички: боксерські, лікарські, дитячі, кухарські.

Кожен обрав собі до вподоби. Далі ми роздивлялися рукавички та обговорили, кому вони можуть належати і для чого їх використовують. Окремо розглянули матеріал, з якого вони виготовлені. Тема засвоюється легше, у разі якщо те, про що каже вчитель, можна взяти в руки і помацати.

Наприкінці кожного інтегрованого уроку чи тематичного дня має бути фідбек. Наприклад, вправа «Квиток на вихід». Діти стають в одну чергу, і їхнім квитком на вихід на перерву є відповідь на запитання, що сьогодні їм було найцікавіше.

Для першого класу це відбувається у формі «дай п'ять», старші діти можуть писати відповіді на стікерах і кріпити на дошку. Якщо дитина не може дати відповідь, їй доводиться повернутися в кінець черги і подумати. Інший варіант: розмова в колі, сидячи на килимі. Питання можуть бути ті ж самі: що було новим, а що сподобалося чи ні. Діти по черзі відповідають, слухають один одного та згадують, що відбувалося протягом дня, при цьому

діляться емоціями.

Важливо надати учням час на осмислення того, що було. Тому ще одна рекомендація: вранці наступної доби запитати, що учора було незрозумілим чи складним. Одразу з'ясовуємо, як само школярами засвоєно інформацію.

Також корисно, якщо діти можуть взяти щось з собою після закінчення інтегрованого уроку чи тематичного дня. Це може бути малюнок або аплікація, а також інший виріб. Головне, щоб він нагадував учням тему дня, і школярі могли вдома розповісти, чим займались у школі.

Не слід далеко відходити від навчальної програми. Теми можна пристосовувати одна до одної. Наприклад, якщо від учнів був запит на тему космосу, а за програмою ми маємо розглядати весну, – як поєднати космос і весну? Можна почати говорити про планети, перейти до Сонця, потім до обернення Землі навколо нього. Звідси з'являється тема «пори року» і «час» – це поєднання математики і природознавства. Потім вийти на вулицю і спостерігати, які зміни відбулись у живій і неживій природі.

У ході формувального експерименту нами проведено чотири інтегровані уроки. У тексті роботи подаємо приклад інтегрованого уроку з «Української мови та читання» та «Я досліджую світ», а інші розміщуємо у додатках (Додаток А, Додаток Б, Додаток В).

Інтегрований урок з «Української мови та читання» та «Я досліджую світ» (за підручниками І. Большакової та М. Пристінської)

Тема : «У пошуках скарбів здоров'я мовними стежками»

Мета: Навчити дітей вільно володіти державною мовою: розвивати уміння усно висловлювати власні думки, почуття, чітко й аргументовано пояснювати факти; розвивати любов до читання і відчуття краси рідного слова.

Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій: розвивати допитливість, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї; критично і системно мислити; пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостережень.

Навчання упродовж життя: опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання; опанування звички працювати самостійно та в групі.

Громадянська та соціальна компетентності: розвиток вмінь співпрацювати з іншими для досягнення спільної мети; дбайливого відношення до власного здоров'я, життя у здоровий спосіб.

Обладнання: таблиці, картки, підручник, ілюстрації казкових героїв, цікаві завдання, тексти, аудіозапис музики тощо

Хід уроку

I. Організація класу

Учитель. Доброго вам дня діти і доброго здоров'я.

Хай вам ясно сонце світить у вікно щодня.

Хай сміється мирне небо і дивує світ.

А Земля нехай дарує всім барвистий цвіт.

Бо здоров'я, любі діти, в світі головне.

А здоровий і веселий – щастя не мине!

II. Проголошення теми і мети уроку

1. Розвиток мовлення школярів за малюнком

Дівчинка Мовка несе квітку, що складається з семи різнокольорових пелюсток. На кожній з них – завдання.

- Діти, прислухайтеся, до нас у клас хтось стукає?

- Подивимося, хто у гості завітав?

- Хто це? (Мовка). Чому? Доведіть будь-ласка.

- До нас Мовка прийшла і незвичайну квітку принесла?

- Скільки в ній пелюсток?

- Які саме ці пелюстки?

- Як ви думаєте, що Мовка хотіла ними сказати?

- Яку б ви дали назву цій квіточці?

- Так, справді. Мовка принесла непересічну квіточку. Кожна її пелюстка містить завдання з української мови. Наша гостя хоче дізнатися, як

же ви знаєте рідну мову. Тому часу не гайємо та на пошуки мовних скарбів вирушайємо.

III. Закріплення та повторення вивченого матеріалу. Робота в групах. Пелюстка перша. Бліц - опитування «Звуки і букви»

1. Продовж речення. Ти чуєш багато звуків. Звуки є ...(мовні і немовні)
2. Назвіть, де ми чуємо немовні звуки?
3. Ті звуки, які ми вимовляєм , поділяються на(голосні і приголосні)
4. Скільки є голосних звуків? Назвіть їх.
5. На письмі звуки позначаються (буквами)
6. Скількома літерами позначаються голосні звуки? 10
7. Букви розміщені у певному порядку називаються (абетка)
8. Скільки букв в українській абетці?
9. Як розміщені слова у словнику? (за абеткою)
10. Які казки називаються народними?
11. Які казки називаються авторськими?
12. Де жила стара хоробра миша? (бібліотеці)
13. Якого домашнього улюбленця завів собі Тимко? (Крокодил)
14. З чого складається текст? З речень

Пелюстка друга. Робота в групах. «Поділ слова на склади»

Частина слова, що вимовляється одним поштовхом повітря..... - склад.

Скільки у слові складів?

Як вимовляється наголошений склад?

Поділіть на склади слова та розташуй їх у три стовпчики (картки з словами)

яблуко	молоко	сир
сік	цукерки	риба
чіпси	хліб	овочі
помідор		банан

-

- Яке слово зайве ? (чіпси) Чому? Доведіть.

Пелюстка третя. Фізкультхвилинка

Пелюстка четверта. «Правила переносу слів»

1. Фронтальне опитування

- Як переносяться слова з рядка в рядок? (по складах)
- Які ми знаємо важливі правила переносу слів:
 - Одна буква в рядку не залишається і не переноситься.
- Як переносяться слова з м'яким знаком?
- Які буквосполучення не можна розривати?
- Як переноситься подвоєння м'яких приголосних?

2. Робота в зошитах

- Поділіть слова для переносу та запишіть у зошит:

Їжа, спорт, режим, прогулянка, безпека, здоров'я, довкілля, сон.

- Чи мають ці слова щось спільне? (Вони мають корисні для здоров'я значення)

3. Робота з багатозначним словом.

- А чи може бути **сон** не процесом відпочинку людини? *Квітка.*

Пелюстка п'ята. «Читання разом з другом»

Вірші про здоров'я

- а) *самостійно в парах один одному:*

Гусак

Наш гусак піднявсь на кладку,

Став, як завше, на зарядку.

Повернувся вліво, вправо,

Чітко робить вільні вправи.

От зробив гусак зарядку

Та й у річку – бух із кладки! –

Миє крила, чистить лапки.

Каже качур: «Так-так-так,

Фізкультурник наш гусак. (М. Стельмах)

Про здоров'я

Здоров'я – основа усього на світі,

Здоровими бути бажають всі діти,

Для цього потрібно щоденно вмиватись,
Робити зарядку і тепло вдягатись.
Себе гартувати водою і сонцем.
І солодко спати з відкритим віконцем.
І їсти усе, що на стіл подають,
Бо страви нам росту і сил додають.

(Л. Лисенко)

б) читання вголос;

в) висновок. То що допомагає бути здоровим? (Рух, правильне харчування, загартовуватися, зарядка, здоровий сон, дотримання правил гігієни, спорт...)

Пелюстка шоста. Фізкультхвилинка «Коза-Дереза»

Розвиток зв'язного мовлення за містом музичного твору.

- Діти, як ви думаєте, казка «Коза - Дереза» народна чи авторська.
Чому?

Довідка: Казка «Коза-Дереза» - це народна українська казка, але нам вона відома як музичний твір, дитяча опера відомого українського композитора Миколи Лисенка.

- Наша гостя Мовка запитує, як ви думаєте, чи була Коза-Дереза здоровою? Чому? (думки дітей)

Як пояснити прислів'я: Весела та хороша думка – половина здоров'я.

(Відповіді дітей)

Пелюстка сьома. Робота з віршованим матеріалом.

Знайди риму (картки зі словами на дошці):

Щоб здоров'я добре мати - слід про нього змалку... (*дбати*)

Кожний ранок обливатись і зарядкою... (*займатись*)

У дворі щодня гуляти, повноцінно їсти й... (*спати*)

Добре мити всі продукти, досхочу вживати... (*фрукти*)

Будете це все робити – перестанете... (*хворіти*)

IV. Підсумок уроку.

Ми всі пелюстки нашій квітці відкрили
Ділили на склади слова, шукали рими,
Всі гарно читали, правила повторили.
Про здоров'я своє дбали, один одному допомагали,
Мовка наша говорить, що всі ви - МОЛОДЦІ!

Ще три інтегровані уроки розміщено у додатках нашої випускної роботи.

Таким чином, результати власних спостережень і досліджень дозволили зробити висновок, що використання інтегрованого навчання сприяє інтенсифікації та оптимізації освітнього процесу, активізації творчої діяльності школярів, формуванню творчого мислення, творчої активності та вмінню доречно і точно висловлювати свої думки. Учні організовано включалися в роботу, проявляли інтерес до навчального матеріалу, до роботи в групі.

Ми переконалися, що дієвим засобом розвитку творчого мислення є інтегроване навчання, яке забезпечує творчу активність учнів у процесі пізнавальної діяльності, прищеплює цікавість до творчості, активізує спілкування в умовах творчого розвивального середовища.

2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи

На кінцевому етапі експериментальної роботи ми провели контрольний зріз, що передбачав повторне діагностичне обстеження школярів контрольного та експериментального класів. Метою контрольного етапу експерименту було визначення рівня розвитку творчого мислення молодших школярів після завершення формувального етапу експерименту та з'ясування ефективності проведеної дослідної роботи.

При здійсненні повторної діагностичної роботи ми використовували такий діагностичний інструментарій:

- 2) тест «Виведення наслідків» (М. Ільїна);
- 3) методика «Словесні тріади» (В. Меде, К. Піорковський).

Результати, отримані в ході проведення контрольного зрізу, були занесені в табл. 2.4, яка відображає підсумкові показники сформованості творчого мислення у молодших школярів.

Таблиця 2.4

**Рівні сформованості творчого мислення у молодших школярів
(контрольний етап)**

№ з/п	Рівень розвитку творчого мислення	ЕК		КК	
		кількість	відсотки	кількість	відсотки
1	Високий рівень	7	25,0%	3	14,28%
2	Середній рівень	14	50,0%	10	47,62%
3	Низький рівень	7	25,0%	8	38,10%

Аналіз результатів контрольного експерименту показав ефективність запропонованої методики розвитку творчого мислення у молодших школярів в експериментальному класі, на відміну від контрольного класу. Було отримано наступні результати:

- високий рівень – в експериментальному класі – 25,00%, у контрольному – 14,28% учнів;
- середній – в експериментальному класі – 50,00 %, у контрольному – 47,62% учнів;
- низький – в експериментальному – 25,00%, у контрольному – 38,10% учнів.

Результати порівняння діагностичної діяльності (констатувальний етап) з результатами контрольного зрізу представлені в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Рівні сформованості творчого мислення у молодших школярів
(констатувальний і контрольний етап)**

№ з/п	Рівень розвитку творчого мислення	Констатувальний експеримент		Контрольний зріз	
		ЕК	КК	ЕК	КК
1	Високий рівень	14,28%	14,28%	25.00%	14,28%
2	Середній рівень	46,43 %	47,62 %	50,00%	47,62%
3	Низький рівень	39,29 %	38,10 %	25,00 %	38,10%

Дані таблиці свідчать, що більшість експериментального класу, учні з якого мали низькі результати на початку експерименту (за двома методиками), по її закінченню вийшли на середній рівень. А ті учні, що мали середні показники, в результаті вийшли на високий рівень. В учнів контрольного класу певних змін в розвитку творчих здібностей не спостерігалось: вони залишилися майже на тому самому рівні.

Наведені результати дослідження дозволяють стверджувати, що експериментальна робота сприяла активізації творчої діяльності молодших школярів, підвищенню їх творчу активності та в цілому рівню розвитку творчого мислення. Порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження показав, що інтеграція навчання дає можливість розвинути складові творчого мислення, що підтверджує гіпотезу нашого дослідження.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження уможливили формулювання таких висновків:

1. Дослідження психолого-педагогічних особливостей розвитку творчого мислення молодших школярів є актуальною проблемою сучасної початкової освіти. Огляд психолого-педагогічної літератури дозволив виявити наявність різних підходів до поняття «мислення». У психології мислення трактують як процес, пізнавальну діяльність, продукти якої можна характеризувати узагальненим, опосередкованим відображенням дійсності. Використовуючи мислення людина пізнає світ, прогнозує перебіг подій, практично оволодіває закономірностями об'єктивної реальності.

2. Визначено, що творче мислення є складним, багатоаспектним психологічним утворенням, що пов'язане з особливостями мислення і розглядається як здатність до генерування нових оригінальних та нестандартних ідей, які не є стереотипними.

Поняття *«розвиток творчого мислення молодших школярів»* трактується у дослідженні як складний динамічний процес інтелектуально-творчої діяльності, що базується на позитивній мотивації, наявності знань у певній сфері, здатності знаходити оригінальні рішення проблем та утворювати нові системи зв'язків як результат їх творчого застосування на практиці.

Формування творчого мислення молодших школярів вимагає раціональної організації освітнього процесу, у якому школярі виступають активними його учасниками, а також урахування індивідуальних та вікових можливостей.

3. Аналіз науково-методичних досліджень засвідчує, що інтеграція в дидактиці розглядається в двох аспектах:

1) як мета навчання, яка передбачає створення цілісної уяви про довкілля як єдине ціле, у якому всі елементи взаємозв'язані;

2) як засіб навчання, орієнтований на зближення предметних знань та

встановлення між ними взаємозв'язків.

Використання в освітньому процесі початкової ланки освіти інтегрованих занять сприятиме підвищенню інтересу у молодших школярів до навчального матеріалу, формуванню в них цілісної системи бачень законів пізнання навколишнього світу у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості.

4. Обґрунтовано педагогічні засади розвитку творчого мислення молодших школярів шляхом використання засобів інтегрованого навчання. Ними є:

- урахування індивідуальних особливостей мислення у молодших школярів;
- органічне включення елементів інтеграції в освітній процес початкової школи;
- залучення учнів молодших класів до творчої навчальної роботи.

Експериментальна робота проводилась у три етапи. На *констатувальному* етапі, визначаючи рівень розвитку творчого мислення молодших школярів, ми використали методику тест «Виведення наслідків» (М.Льїної), а також врахували критерії оригінальності за методикою «Словесні тріади» (В. Меде, К. Піорковського). У ході первинної діагностики ми виявили, що більшість учнів класу мають середній та низький рівні розвитку креативності.

У процесі експериментальної роботи були визначені *критерії* (мотиваційна орієнтація на творчу діяльність; сформованість умінь знаходити творчі рішення у розв'язанні проблемних ситуацій; сформованість умінь оцінювання результатів творчої діяльності), *показники*, та *рівні* розвитку творчого мислення молодших школярів (високий, середній та низький).

З метою підвищення рівня розвитку творчого мислення молодших школярів ми провели *формувальний* етап експериментального дослідження, в ході якого було експериментально перевірено методику реалізації педагогічних умов розвитку творчого мислення молодших школярів у

освітньому процесі через впровадження інтегрованих уроків.

Аналіз результатів експериментальної роботи на *контрольному* етапі засвідчив ефективність запропонованої методики у процесі розвитку творчого мислення молодших школярів. Результати дослідження дають підстави вважати, що визначені педагогічні умови, розроблені на їх основі методичні матеріали та експериментальна робота забезпечили ефективний розвиток творчого мислення молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. О душе: сочинения в 4 т / пер. П. С. Попова, испр. и доп. М. И. Иткиным с примечаниями А. В. Сагадеева. – Москва : Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 371-448.
2. Бахарева Л. М. Інтеграція навчальних занять у початковій школі на краєзнавчій основі / Л. М. Бахарева // Початкова школа. – 2016. – № 8. – С. 48-51.
3. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І. Бех // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С.5-6.
4. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1983. – 176 с.
5. Большой психологический словарь / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб: Прайм-Еврознак, 2004. – 723 с.
6. Богатиренко О. Г. Види інтеграції та способи її реалізації в процесі навчання [Електронний ресурс] / О. Г. Бондаренко. – Режим доступу: <https://www.osvita.ua/doc/files/news/588/58815/urok.doc>.
7. Боно Э. Шесть шляп мышления / Эдвард де Боно / пер. с англ. А. Захарченко. – СПб : Питер Паблишинг, 1997. – 256 с.
8. Борисова Л. В. Інтегровані уроки як засіб підвищення ефективності навчання в початковій школі / Л. В. Борисова // Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів»: Матеріали інтернет-семінару / укл. Л. Н. Добровольська, В. О. Чорновіл. – Черкаси : Вид-во КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. – С. 50-55
9. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик. – Київ : Професіонал, 2007. – 512 с.
10. Варзацька Л. Типи інтегрованих уроків у системі

компетентнісної мовної освіти / Л. Варзацька // Дивослово. – 2017. – № 11. – С 2-7.

11. Вашуленко М. С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2014. – № 6. – С.13-16.

12. Вікова психологія / за ред. проф. Г. С. Костюка. – Київ : Рад. шк., 1976. – 268 с.

13. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань/ Т. В. Воробйова. – Луцьк, 2018. – 244 с.

14. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – СПб: Союз, 1997. – 93 с.

15. Вяхирева Е. А. Развитие творческого мышления младших школьников: монографія / Е. А. Вяхирева. – Николаев, 2017. – 114 с.

16. Галатюк Ю. Творча функція навчання / Ю. Галатюк // Шлях освіти. – 2012. – № 3. – С. 56-65.

17. Глотова Г. А. Творческая одаренность личности: проблемы и методы исследования / Г. А. Глотова. – Екатеринбург : Изд-во Уральского гос. ун-та, 2012. – 128 с.

18. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 375 с.

19. Григор'єва В. В. Методичні засади формування творчого мислення учнів початкової школи в процесі мистецької діяльності / В. В. Григор'єва. – Київ, 2016. – 185 с.

20. Губенко О. В. Психологічний аналіз творчої діяльності. Біполярна концепція механізмів творчого мислення / О. В. Губенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 6. – С. 68-80.

21. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. СПб : Изд-во «Питер», 2007. – 368 с.

22. Дусавицкий А. К. Дважды два = икс? / А. К. Дусавицкий. – М.: Знание, 1985. – 208 с.

23. Запорожец А. В. Развитие логического мышления у детей дошкольного возраста. Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста / под ред. А. Н. Леонтьева, А. В. Запорожца. – М.: Изд-во АПН, 1948. – 132с.
24. Засекіна Л. В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови / Лариса Володимирівна Засекіна. – Луцьк, 2015. – 200 с.
25. Зверев И. Д. Межпредметные связи в современной школе / И. Д. Зверев, В. Н. Максимова. – М.: Педагогика, 1981. – 143 с.
26. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання / М. Іванчук // Початкова школа. – 2014. – № 5. – С.10-13.
27. Іонова О. М. Теоретичні питання підготовки майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу початкової школи / О. М. Іонова, Н. М. Сінопальнікова // Вісник Дніпропетровського ун-ту імені А. Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. – 2018. – № 2. – С. 35-39.
28. Кириленко В. Використання методик для діагностики мотивації учіння молодих школярів / В. Кириленко // Початкова школа. – 2017. – №11 – С. 40-44.
29. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – Київ : Рад. шк., 1989. – 608 с.
30. Краткий психологический словарь / Под ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевского. – М.: Изд-во полит. л-ры, 1985. – 531 с.
31. Краткий философский словарь / А. П. Алексеев, Г. Г. Васильев [и др.] ; под ред. А. П. Алексеева. – М.: РГ-Пресс, 2015. – 496 с.
32. Крутецкий В. А. Психология / В. А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1980. – 352 с.
33. Леонтьев А. Н. Мышление / А. Н. Леонтьев // Психология мышления / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. – М.: МГУ, 1982. – 478 с.

34. Лоюк О. В. Сутнісно-функціональний аналіз основних дефініцій феномену творчого мислення / О. В. Лоюк // Вектор науки ТГУ. – 2015. – № 1. – С. 111-114.
35. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – Київ: Вищ. шк., 1998. – 479 с.
36. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб: Питер, 2003. – 34 с.
37. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – Київ : МАУП, 2010. – 256 с.
38. Мацко Л. А. Основи психології та педагогіки / Л. А. Мацко, М. Д. Прищак. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 158 с.
39. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Н. М. Бібік. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
40. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд; председатель науч.-ред. совета В. С. Степин. – М.: Мысль, Т. 4: Т-Я. – 735 с.
41. Новое педагогическое мышление / Под ред. А. В. Петровского. – М.: Педагогика, 1989. – 280 с.
42. Психологический словарь / [сост. Б. Мещеряков, В. Зинченко]. – Москва: Олма-пресс, 2004. – С. 335-336.
43. Роменець В. А. Історія психології XIX – поч. XX ст. / В. А. Роменець. – Київ : Вища школа, 1995. – 614 с.
44. Рошка А. Творческое мышление. Пути его определения и развития / А. Рошка. – М.: Наука, 2011. – 219 с.
45. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб : Питер, 2000. – 712 с.
46. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970-1980.
47. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. А. І. Кузьмінського. – Черкаси: Вид-во ЧДУ імені Б. Хмельницького, 2012.

– 112 с.

48. Сухомлинский В. А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности: избранные произведения : в 5 т. / В. А. Сухомлинский. – Киев, 1979. – Т. 1. – С. 5-9.

49. Терехова Г. В. Творческие задания как средство развития креативных способностей школьников в учебном процессе / Г. В. Терехова. – Челябинск, 2013. – 177 с.

50. Тихомиров О. К. Общая психология. Словарь / Под ред. А. В. Петровского // Психологический лексикон: Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А. В. Петровского. – Москва: Пер СЭ, 2005. – С. 221-222.

51. Хребто Т. С. Дидактична підготовка майбутнього вчителя до розробки інтегрованих форм навчання / Т. С. Хребто // Педагогіка та психологія. 2011. – Вип. 38. – С. 112-118.

52. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / под ред. И. Т. Касавина. – М.: Канон+, 2009. – 1248 с.

53. 5 ідей для інтегрованих уроків в початковій школі [Електронний ресурс] <https://osvitoria.media/experience/5-idej-dlya-integrovanuyh-urokiv-u-pochatkovij-shkol>

ДОДАТКИ

Додаток А

Інтегрований урок 2

Інтегрований урок "Я досліджую світ" - "Дизайн і технології"

Тема: Рослини восени. Проводимо дослідження.

Мета: Розширити знання учнів про характерні ознаки осені в природі. Продовжувати формувати поняття «осінь», з'ясовуючи, які зміни відбулися в природі, як змінює осінь життя всього живого, які викликає настрої. Навчити дітей виготовляти різні вироби з природніх матеріалів. Виховувати почуття відповідальності кожного за збереження багатства і краси природи.

Хід уроку

I Ранкове коло

II Оголошення теми і мети уроку

- Діти, подивіться який сьогодні гарний осінній день! Саме такого дня можна почути шурхіт листя, голоси птахів.
- (Слайд 1) Про цю пору року багато віршів, прислів'їв, приказок. Різні художники, і не тільки люблять малювати осінні пейзажі.
- Тож давайте сьогодні на уроці поговоримо про чарівницю осінь і її майстерню де вона працює.

III Бесіда з елементами розповіді

- (Слайд 2) Кажуть в народі: «Вже брами літа замикає осінь»
- Діти, а де ми помічаємо сліди осені? (учні називають ознаки осені)
- (Слайд 3) Так, осінь фарбує чарівними пензлями дерева у різні кольори. Берези і липи прикрашає золотом, звірі починають готуватися до зими. Часто моросить дощик. Туманами сивіють ставки, озера, ріки. Віють холодні вітри.
- А ви знаєте причину осіннього похолодання?
- (Слайд 4) Правильно, влітку сонце високо піднімалось в небо, дні були довшими. Тому земля отримувала багато тепла. Тепер сонце вже не так високо ходить по небосхилу, все частіше ховається за сірі дощові хмари, дні стали коротшими. На землю потрапляє менше тепла. Знизилася температура води, повітря, ґрунту.
- (Слайд 5) Щедро виграючи золотистими барвами, іде нашим рідним краєм осінь. Шарудить опалим листям у садах, лісах і парках. І падає листячко, кружляє між гілками, лягає м'яко шарами на землю. Яка чудова запашна і золотиста ковдра.
- А ви коли-небудь придивлялися до листочків?
- (Слайд 6) Вони ж усі різні і кожен по своєму приваблює. Чи не так?
- А ви помічали, що якщо зібрати декілька листочків разом, то виходить щось незвичайне?
- (Слайд 7) Подивіться уважно на цю картинку; що ви на ній бачите? А з яких листочків вона виготовлена?
- (Слайд 8) А що на цій картинці? Які листочки були використані?
- (Слайд 9) Як на вашу думку, а хто це?
- (Слайд 10) А подивіться на цей виріб? Що це?
- Так це ваза. Її можна використовувати як звичайну вазу для квітів, так і скарбничку для різних дрібничок.
- (Слайд 11) А давайте подивимося ближче. З чого ж вона виготовлена?
- (Слайд 12) Можна дуже багато виробів виготовляти з матеріалів, які дала нам осінь.

IV Самостійна робота

- Тож давайте і ми з вами спробуємо виготовити своїми руками таку ж красу.
- (Слайд 13) Наприклад, ось такого осіннього чоловічка.
- На ваших столах лежить альбомні листи, різні листочки, клей. Тож давайте спробуємо. (Учні виготовляють аплікації)

V Підсумок уроку

- А тепер проведемо вернісаж робіт!
- Дякую за активність на уроці. І надалі продовжуйте спостерігати за висотою сонця в небі, повітрям, станом неба, вітром, змінами в житті рослин і тварин, працею людей у містах і селах.

Інтегрований урок 3

Інтегрований урок з природознавства та інформатики з елементами медіаграмотності

2 клас

Природознавство: сторінка дослідника. Як вберегти ялинку перед новорічними святами?

Інформатика: перегляд навчальних відео, картин художників, читання текстів в Інтернеті.

Цілі:

Ключові компетентності: формувати вміння вчитися, планувати свої дії, соціальну компетентність: продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді; формувати вміння оволодівати новими інформаційними технологіями, використовувати джерела інформації для власного розвитку.

Предметні компетентності: надати учням можливість до конкретних дій по збереженню вічнозелених насаджень; продовжити навчати шукати інформацію і працювати з нею; висвітлити значення дерев для життя на Землі та використання їх багатств людиною; сприяти розвитку пам'яті, спостережливості, вихованню бережного ставлення до природних багатств.

Тип уроку. Інтегрований. Компетентнісно зорієнтований урок

Девіз нашого уроку:

Щоб не скривдити, не зламати,
У гармонії з світом жити,
Природу нам треба знати,
Бо прийшли ми у світ – любити.
Природа рідна – наша втіха,
Тож хай вона не знає лиха

Перебіг уроку

I. Етап мотивації, ціле визначення і планування (10 хв.)

1. **Перевірка готовності класу до уроку. Привітання**

Добрий день!

Всіх гостей ми в нас вітаємо,

Подивіться, що ми знаємо.

Я всміхаюсь квіточці:

– Хай вона росте!

Я всміхаюсь сонечку:

– Здрастуй, золоте!

Я всміхаюсь дощику:

– Лийся. Мов з відра!

Друзям усміхаюся,

Зичу їм добра!

Діти дарують один одному і вчителю посмішку

2. **Активізація пізнавальної діяльності учнів**

1) Вправа «Погода»

Доповідь синоптика:

– За даними гідрометеоцентру на сьогоднішній день в Полтавській школі-інтернаті спортивного профілю, а зокрема в 2 класі очікується такий прогноз погоди, а саме: безхмарне небо на уроці, сильний вітер від піднятих рук та глибоких знань, температура плюс 12 балів, опади у вигляді великої кількості високих балів. Нашій вчительці і всім присутнім синоптична лабораторія бажає: нехай проблеми та незгоди не роблять вам в житті погоди.

– А насправді сьогодні на території міста Полтави спостерігається така погода....

2) Повторення правил з техніки безпеки.

Вчитель: Перед тим, як ми розпочнемо роботу повторимо правила поведінки в

комп'ютерному класі та техніку безпеки при роботі з комп'ютером.

Щоб з комп'ютером дружити

Треба правила учити.

Не шуміти, не ходити,

Тільки тихо говорити.

Руки чистими тримати,

Сухо-сухо витирати

Кнопки на клавіатурі

Не потрібно натискати

Слухай вчителя уважно

І виконуй все, що скаже

Тільки так знання здобути

Допоможе друг – комп'ютер!

– Молодці! Йдемо вперед, здобувати знання!

3. Оголошення теми, визначення навчальних цілей уроку. Мотивація пізнавальної діяльності

- Діти, яка пора року зараз? (зима)

1) Технологія «Незакінчене речення»

«Я люблю зиму, тому що...»

2) Створення проблемної ситуації

– Прочитайте девіз уроку.

3) «Мозковий штурм»

– Що таке природа? А лихо?

– Як можна завдати природі лиха? Як зрозуміти ці слова?

4) Гра «Розсипанка»

– Сьогодні урок у нас незвичайний ще й тим, що ми вирушаємо на зустріч веселого свята, а якого, ви здогадаєтесь, як складете з розсипанки слова

(Діти складають речення «Незабаром Новий рік»)

5) «Мозковий штурм»

– Усі діти люблять Новорічні та Різдвяні свята. А що ж залежить від природи, щоб Новий рік був гарний? Відгадайте загадку:

Зелену сукню маю,

ніколи не міняю.

Один єдиний раз на рік

її я прикрашаю. (Ялинка).

– Який настрій викликають слова ялинка, Новий рік?

(Піднесений, радісний, святковий).

– Пригадайте девіз уроку. Виникає проблема: як святкувати Новий рік з ялинкою і не завдати їй лиха, а захистити її. Захистіть ялинку!

6) Технологія «Кубик Блума»

- Назви зимові свята
- Чому взимку холодно?
- Поясни як святкувати Новий рік з ялинкою і не завдати їй лиха
- Запропонуй правила, як вберегти ялинка взимку
- Придумай що було б, якби зникли ялинка
- Поділись, які зимові забави тобі найбільше подобаються

7) Інтерактивна вправа «Очікування»

Передбачення за ключовими словами (ялинка, не купуємо, прикрашаємо, лісник, красуня, болісно, нищити, смітник).

– Чого чекаєте від уроку?

– Що б хотіли побачити на уроці?

– З ким хотіли б зустрітися під час уроку?

– Давайте сплануємо нашу роботу:

ЗНАЄМО

ВМІЄМО

ХОЧЕМО ЗНАТИ

– Людина, яка живе в єдності з природою не буде руйнувати цей світ, не стане аморальною людиною.

– Діти, запам'ятайте і зрозумійте, що «новорічна ялинка» – це жива істота, збереження якої залежить від кожної людини, навіть маленького хлопчика чи дівчинки.

II. Етап опрацювання нового матеріалу (25 хв)

1) Перегляд картин українських художників

Для когось зима – це білосніжність снігу, свята, колядки, мандаринки і цікаві синиці, що зазирають у вікна. Для інших – мороз, холод, вогкість, важкі одяганки і відсутність комфорту. Зимувати можна або любити або ж терпіти...

А ще в зиму можна закохатися вперше або ж остаточно і безповоротно! Розгляньте шедеври українських художників. Адже на створення робіт їх надихнула саме зима (додаток 1)

2) Гра пазл

Діти складають пазли із картин

Вправи для очей

- **Практична робота за комп'ютером. Створення зображень за зразком у програмі Tux Paint**

– А зараз давайте намалюємо ялинку разом із пінгвінчиком

Діти працюють у програмі Tux Paint, створюючи малюнок ялинки

- **Вправа «Авторське право»**

Вправа двоетапна.

Спочатку вчитель пропонує дітям стати автором будь-якого медіа продукту (намалювати малюнок). Презентувати свій «авторський медіапродукт» сусідові за партою. Коли учні зроблять презентацію одне одному, необхідно привітати партнера, похвалити його за створений «авторський медіапродукт».

Другий етап вправи – використання медіапродукту свого однокласника без його дозволу та присвоєння собі авторства щодо цього продукту.

Учитель просить учнів розіграти таку ситуацію: уявіть собі, що з'явилася людина, якій дуже потрібна саме така інформація, яку створили ви. Але вона з певних причин не хоче (або не може) зробити це сама. Ця людина бере ваш медіапродукт, використовує його і повідомляє всіх, що цей продукт створила вона. Обміняйтесь у парі своїми «авторськими медіапродуктами» і розіграйте запропоновану ситуацію.

Обговорення після вправи:

- Як ви хотіли використати свій медіапродукт?
- Як ви себе почували, коли інший учень ваш медіапродукт «привласнив»?
- Чи будете ви відстоювати свої права на авторство? Яким чином?
- Чи доводилося вам чийсь медіапродукти видавати за власні?
- Чи дозволили б ви використати іншій людині ваш медіапродукт, але щоб вона зазначила, що саме ви його автори?

Учитель підводить дітей до висновку, що більша частина створених медіапродуктів існує для того, щоб інші люди їх використовували. Але існує обов'язкова умова: вказати автора або джерело, звідки ви взяли цю інформацію.

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА «Ялинка» (відео)

5) **Практична робота за комп'ютером. Пошук інформації в Інтернеті**

– Знайдіть та прослухайте відео «Улюблені вірші. Ялинка». Вірш О. Олесь «Ялинка», уявіть себе дійовими особами.

<https://www.youtube.com/watch?v=Bq92CvkcZHk>

6) **«Мозковий штурм»**

- Чи сподобався вам вірш? На що він схожий?(На казку).
- Хто головні герої вірша?
- Кого зустрів хлопчик у лісі?
- Чи правильно вчинив зайчик, коли почав відбирати ялинку? Чи зрозумів хлопчик зайчика і свою провину?
- Що ви знаєте про дбайливе ставлення до природи?

Зробіть висновок.

- не слід вирубувати ялинок для новорічних розваг.

7) Гра «Твоя позиція»

– Всі ми звикли, що Новорічне свято приходить у наш дім разом з красунею ялинкою, з Дідом Морозом, з подарунками. І на цьому святі веселяться всі, невесело лише одній ялинці, яку зрубали в лісі і принесли додому, щоб створити святкову атмосферу на декілька днів, а потім викинути на смітник.

– Перед вами сніжинки червоного і синього кольору. Ось у нас тут стоїть штучна ялинка. Підійдіть будь ласка до столу і повісьте на цю ялинку червону сніжинку, якщо ви проти вирубки хвойних дерев на Новорічні свята. Синю нехай повісить той, хто вважає, що без живої ялинки не можна обійтися. Якщо ви утримались – залишайтеся на місці. Аргументуйте, будь ласка, свій вибір.

8) Робота в групах

– Новорічне свято буває раз на рік, існує традиція прикрашати хвойним деревцем свої оселі. І дерев жаль... Що ж робити?

Подумайте і висловіть свої ідеї, як зберегти ялинки, сосни.

I група «Ялинки»

II група «Сосни»

Діти висловлюють свої ідеї.

III. Рефлексивно-оцінювальний етап (5 хв.)

– Багата в нас природа, неповторна її краса. Щоб вона приносила нам радість, щоб багатство її множилося для майбутніх поколінь, треба оберігати її, дбати про неї. Все, що є в нашій країні: багаті надра корисних копалин, безкраї родючі поля, рослинний і тваринний світ, гори і води – то народне надбання, і кожен з нас від дитини до людини похилого віку відповідає за його збереження і розумне використання.

– Чи справдилися ваші очікування?

Рефлексія.

Підведемо підсумок за схемою:

	дізнався...
Я	навчився...
	зможу...
	дякую...

На Землі, у домі вселюдському — протиріч і негараздів тьма. Будьте, люди, обережні в ньому! Іншої домівки в нас нема.

Додаток В

Інтегрований урок 4

Як утворюється лід на водоймах. Природа взимку

Мета:

- **формування предметних компетентностей:** учити розпізнавати зимові явища в неживій природі; формувати дослідницькі вміння; дослідити особливості зміни стану води під час замерзання, властивості льоду; вивчити правила поведінки на льоду; розвивати творчі здібності учнів, спостережливість, мовлення; виховувати пізнавальний інтерес;
- **формування ключових компетентностей:** спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; уміння навчатися впродовж життя; компетентності в природничих науках і технологіях.

Обладнання: лід, тарілка, склянка, вода, фотографії, комп'ютер, відеоролик, презентація, картки.

Тип уроку: урок формування вмінь та навичок.

Освітні галузі: природнича, мовно-літературна.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Сонечко купалося

У калюжі під вікном,

Але сьогодні цю калюжу

Затягнуло всю льодком.

— Про яке перетворення йдеться в загадці? Чому таке могло статися?

— А якщо вода замерзне, що вона утворює? (Лід.)

3. Повідомлення теми та мети уроку

— Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як утворюється лід на водоймах.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Вивчення нового матеріалу

1) Обговорення в загальному колі.

— Де ви бачили лід, крім замерзлої водойми?

— Розгляньте малюнки. Розкажіть, що ви знаєте про лід.

2) Робота за підручником (с. 3).

Метод «Спрямоване читання»

Читаючи текст, учні шукають відповіді на поставлені запитання. Читають із зупинками, обговорюють прочитане.

— Що відбувається зі снігом, коли він потрапляє на поверхню води?

— Що далі відбувається зі снігом?

— Як утворюються крижини?

— За якої температури вода перетворюється на лід?

3) Дослідження-спостереження.

Дослід 1

Учитель кладе шматочок льоду на тарілку.

— Що відбувається з льодом, що знаходиться в теплій кімнаті?

Висновок. У теплій кімнаті лід тане.

Дослід 2

— Перекладіть один-два шматочки льоду з тарілки у склянку. Чи змінює вода у твердому стані свою форму?

Висновок. Шматочки льоду в склянці й на тарілці мають одну і ту саму форму.

Дослід 3

— Помістіть шматочки льоду в склянку з водою. Спостерігайте, чи тоне лід у воді чи плаває?

Висновок. Лід у воді не тоне. Він легший за воду.

Фізкультхвилинка

2. Самостійне застосування учнями знань у стандартних ситуаціях

1) Розповідь учителя з елементами бесіди.

— Спочатку лід з'являється на поверхні води.

Якби ставки, озера й ріки замерзли б із дна, а не навпаки, то багато що в нашому житті виглядало б інакше. Змінився б не тільки клімат Землі, а й зовсім зникли б деякі істоти, які живуть у воді!

— Як вода в ставку перетворюється на лід?

Коли повітря над ставком охолоджується, то охолоджує й верхній шар води. Верхні холодні шари води стають важчими, ніж теплі нижні шари, і вони опускаються вниз. Цей процес триває доти, поки температура всієї води ставка знизиться до $+4\text{ }^{\circ}\text{C}$.

Цікаво, що вода, охолоджена до температури нижче $+4\text{ }^{\circ}\text{C}$, стає легшою!

Отже, верхні шари води готові до замерзання. Коли температура залишається на рівні точки замерзання $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ або опускається нижче, починають утворюватися дрібні кристалики.

Кожний такий кристал має шість променів. З'єднуючись, вони утворюють лід.

— Іноді лід прозорий, іноді — ні. Чому?

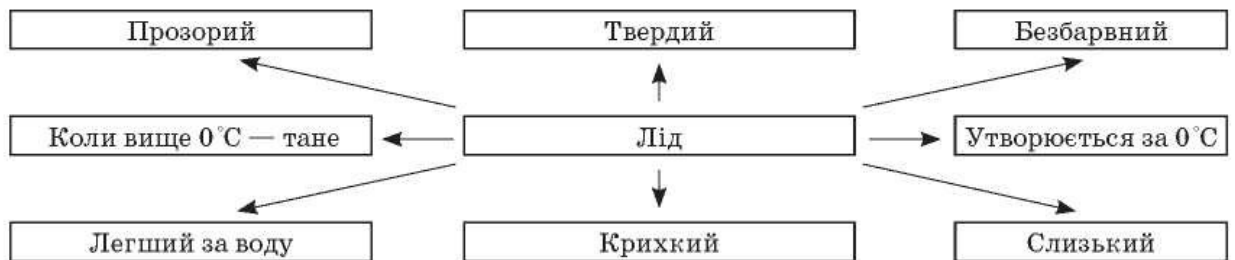
Справа в тому, що під час замерзання крапель води виділяються маленькі пухирці повітря. Вони прилипають до променів кристалів льоду. Чим більше утвориться таких кристаликів, тим більше пухирців повітря. Лід стає непрозорий.

— Коли лід прозорий?

Якщо вода під льодом рухається, повітряні пухирці збираються разом, тоді утворюється прозорий лід.

2) «Асоціативний куш».

— За власними спостереженнями пригадайте властивості льоду.

3) «Мозковий штурм».

— Де ще вам доводилося бачити лід, крім водойм?

Учні висловлюють свої думки. Учитель демонструє фотографії морського льоду, льодовиків, айсбергів, харчового льоду, бурульки, ожеледі, інею, візерунків на вікнах.

4) Перегляд мультфільму.

Учні переглядають та аналізують зміст мультфільму «Лунтик і його друзі. Лід» (<https://youtu.be/cgF8TftXVHA>).

5) Робота за презентацією.

Учні переглядають презентацію «Як утворюється лід на водоймах. Властивості льоду» (<https://multiurok.ru/files/priezientatsiia-iak-utvoriuiet-sia-lid-na-vodoimak.html>), дають відповіді на запитання із рубрики «Капустинка запитань».

6) Технологія «Мікрофон».

— Чи каталися ви взимку на ковзанах? Де це відбувалося?

— Припустіть, що може статися під час катання на замерзлій водоймі.

— Зробіть висновок, де безпечно кататися на ковзанах.

7) Робота в групах. Складання пам'ятки.

Учні обговорюють у групах правила поведінки на льоду, потім разом складають пам'ятку.

Правила поведінки на льоду під час катання на ковзанах, санчатах

· Кататися можна тільки тоді, якщо лід на річці міцний.

· Не можна бити по льоду ногою, перевіряючи його на міцність. Адже лід може виявитися зовсім тонким і проломитися під ногами.

- Кататися на ковзанах можна лише в перевірених та обладнаних для цього місцях.
- Майданчики для забав повинні бути відгороджені яскравими стрічками, за якими перебувати людям категорично заборонено.
- Кататися можна тільки у місцях масового перебування людей.
- Не можна з'їжджати на санчатах із крутого берега на лід, адже він може провалитися.
- Обходьте місця, укриті товстим шаром снігу, оскільки під снігом лід завжди тонший.
- Якщо лід почав тріщати та з'явилися характерні тріщини, слід негайно повертатися на берег. Не бігти, відходити повільно, не робити різких рухів. Потрібно акуратно лягти на лід і перекотитися або відповзти в безпечне місце.

8) Робота за підручником (с. 5).

— Розгляньте малюнки, прокоментуйте дії дітей.

— Хто з них правильно обрав місце для катання на ковзанах?

Фізкультхвилинка

3. Творче перенесення знань і навичок у нові ситуації

1) Самостійна робота. Вправа «Додай слово».

1. Вода в морозилці (що зробила?) ___ і перетворилася на _____.

2. Рівень води _____, бо вода при замерзанні _____.

3. Лід у воді _____. Це відбувається тому, що він _____.

Висновок. Лід — це вода у твердому стані. Він безбарвний, прозорий, крихкий. Під час замерзання вода розширюється, перетворюється на лід. Лід легший за воду, тому не тоне.

2) Поетична хвилинка.

— Прочитайте вірш.

РІЧКА СХОВАЛАСЬ

Річка сховалась: є і нема —

Замурувала річку зима.

Там, де рибалки кидали сіть,

Можна сьогодні пішки ходять

І розглядати щуки на дні,

Наче крізь чисте скло у вікні.

Там, де латаття влітку цвіло,

В гості побігла стежка в село.

Ріжуть алмазом лід ковзани

Там, де гойдала хвиля човни.

Січень надворі, а для дітей

Тьохкає крига, мов соловей.

А. Качан

— Куди поділася річка?

— Чому по річці можна ходити пішки?

— Чому щук видно, ніби крізь скло?

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

1. Рефлексія

— Що таке лід? Назвіть його властивості.

— За яких умов вода перетворюється на лід, а лід — на воду?

— Якби лід був важчий за воду, де б він знаходився у водоймі, що замерзає?

— Як би це відбилося на мешканцях водойм?

— Які правила поведінки на льоду під час катання на ковзанах ви запам'ятали?

2. Робота за підручником (с. 7) Частина 2 до підручника Т. Г. Гільберг - Порошук В. П., 2020р.

ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Крижановська Альона Анатоліївна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)

